

Behandlingsdilemman och identitet på ett särskilt ungdomshem för unga män

Anna Franzén

FORSKNINGSRAPPORT

Institutionsvård i fokus ges ut av Statens institutionsstyrelse, SiS. Serien omfattar såväl sammanfattningar, statistik, redovisningar och utvärderingar som forskningspublikationer.

SiS forskningsprojekt finansieras genom årlig utlysning av forskningsmedel. Beslut om finansiering av externa forskningsprojekt tas av SiS generaldirektör efter bedömning av SiS vetenskapliga råd och sakkunnig granskning (peer-review). Publicering sker efter beredning i publikationsseriens redaktionsråd och vetenskaplig granskning av SiS forskningsledare med stöd av externa sakkunniga.

Redaktionsrådet för Institutionsvård i fokus består av företrädare för SiS forsknings- och utvecklingsenhet, vård- och behandlingsenhet samt kommunikationsavdelning. Ordförande är utvecklingsdirektör Eva Franzén.

Ansvarig utgivare för Institutionsvård i fokus är generaldirektör Kent Ehliasson.

SiS vetenskapliga råd

Ordförande:

Kent Ehliasson, generaldirektör SiS

Vetenskapliga företrädare:

Henrik Andershed, professor, Örebro universitet

Anders Hammarberg, med.dr., Karolinska institutet

Mats Hilde, docent, Lunds universitet

Niklas Långström, professor, Karolinska institutet

Titti Mattsson, professor, Lunds universitet

Tove Pettersson, professor, Stockholms universitet

Kerstin Stenius, docent, Helsingfors universitet

Jessica Storbjörk, docent, SoRAD, Stockholms universitet

Verksamhetsföreträdare:

Per Blomkvist, institutionschef, SiS ungdomshem Bärby

Kerstin Lidman, socialchef, Sollentuna kommun

Paula Liljeberg, divisionschef, BUP Stockholm

Rickard Amylon, institutionschef, SiS LVM-hem Lunden

ISBN 978-91-87053-44-3

Behandlingsdilemman och identitet på ett särskilt ungdomshem för unga män
Nummer 1 år 2017 i rapportserien Institutionsvård i fokus.

Publikationerna finns att beställa eller
ladda ner från SiS webbplats.
www.stat-inst.se

Publikationsseriens adress:
Statens institutionsstyrelse, SiS
Box 30224
104 25 Stockholm

Engelsk titel:

Institutional Care in Focus

Behandlingsdilemman och identitet på ett särskilt ungdomshem för unga män

Anna Franzén

Innehållsförteckning

Förord	4
Författarens förord	6
Sammanfattning	7
English summary	9
Kapitel 1: Inledning	10
Kapitel 2: Metod	13
Kapitel 3: Behandlingsdilemman inom ungdomsvården: Teckenekonomi som exempel	21
Mellan disciplin och ansvarstagande – teckenekonomi som behandlingspraktik.....	22
Teckenekonomi på Stillbrook.....	24
Paradoxer och ideologiska dilemman.....	24
<i>Genomskinlighet och tolkning</i>	24
<i>Belöning och bestraffning</i>	26
Personalens hantering av paradoxer och dilemman.....	27
Sammanfattande diskussion	28
Kapitel 4: Mellan ansvarsgörande och disciplinering – ungdomarnas identitetsarbete och motståndsstrategier	31
Motstånd	32
Självutvärdering på Stillbrook.....	33
Novisen.....	34
<i>Fall 1 – Tadek: Motstånd mot rehabilitering</i>	34
Självutvärdering och motstånd.....	36
<i>Fall 2 – Markus: Motstånd genom att följa manualen</i>	36
<i>Fall 3 – Janek: Att uppvisa (förbestämt) initiativtagande</i>	39
<i>Fall 4 – Jesper: Att uppvisa ansvarstagande</i>	41
Sammanfattande diskussion	45

Kapitel 5: Disciplinerande humor	48
Humor och disciplin	50
<i>Upprätthållande av lokala beteenderegler</i>	50
<i>"Att kunna ta ett skämt"</i>	53
<i>Rebellisk humor</i>	55
Sammanfattande diskussion	56
Kapitel 6: Avslutning: Behandlingsdilemman i tvångsvård av unga	58
Ungdomarnas motstånd	59
Den disciplinära personalen som en problematisk subjektsposition	59
Ålderspositioneringar	61
Konstruerande av äkthet i tvångsvård	63
Avslutande kommentar	64
Referenser	66
Appendix	74

FÖRORD

Denna rapport är kopplad till ett SiS-finansierat forskningsprojekt som leddes av Rolf Holmqvist vid Linköpings universitet. Ursprungligen var tanken att studera vardag och "behandlingskulturer" på särskilda ungdomshem med miljöterapeutisk inriktning respektive på ungdomshem med större fokus på manualbaserade metoder. Att forska på vårdmiljöer är att studera rörliga mål och i det här fallet rörde sig verkligheten snabbt; antalet ungdomshem som arbetade efter uttalade miljöterapeutiska principer minskade snabbt och nya behandlingsprogram och fokus på evidensbaserad praktik blev allt viktigare. Det handlade om en generell förändring inom vård och omsorg, och utvecklingen inom SiS reflekterar denna utveckling i många avseenden. Anna Franzéns avhandling, som denna rapport bygger på, kom till i en tid då SiS var mitt i ett "paradigmskifte" där ungdomsvården arbetade med att införa gemensamma förhållningsätt och strukturerade behandlingsprogram i befintliga institutionsstrukturer.

Rapporten ger inblick i samspelet mellan unga pojkar och personal på ett särskilt ungdomshem. Ramen präglas av en stark maktobalans som båda parter försöker förhålla sig till och emellanåt distansera sig från. Det är inte bara ungdomarna som bjuder motstånd på olika sätt – vilket är förväntat – utan personalen försöker också hitta sätt att underkommunicera sin auktoritetsposition. Rapporten skildrar hur personalen och ungdomarna bland annat använder sig av humor för att komma runt svårigheterna och göra det dagliga samspelet smidigare.

På ett mer övergripande plan visar Anna Franzén motsägelsen som är inbyggd i tvångsvården – där unga människor begränsas i rörelsefrihet och självbestämmande, men samtidigt ska utvecklas och fostras till självständighet och mogenhet – på "riktigt". Ett verktyg i det arbetet är teckenekonomi, som har börjat få fäste på hemmet. En stor del av analysen handlar om hur detta också präglar vardagslivet och samspelet mellan pojkarna och personalen. Inte minst synliggörs hur teckenekonomins regler och poängsystem blir föremål för diskussioner, förhandlingar och potentiellt konflikter.

För SiS ger Anna Franzéns arbete en värdefull inblick i de dilemman behandlingsarbetet kan innebära för personalen och vilka uttryck detta kan ta sig i vardagliga situationer på ungdomshemmet. Vi får även en fördjupad bild av hur ungdomarna väljer att förhålla sig till de förväntningar som ställs på dem och vilka roller de antar och inte antar. Här tydliggörs också språkets betydelse – hur vi väljer att benämna varandra får konsekvenser.

Rapporten bidrar till ökad förståelse för hur strukturerade insatser "landar" i verksamheten, hur konflikter kan uppstå och avväjas men även för hur förutsättningarna ser ut för det ständigt pågående arbetet med att skapa behandlingsallianser.

Stockholm i april 2017

Statens institutionsstyrelse

Avdelningen för utveckling av vård och behandling

FÖRFATTARENS FÖRORD

Rapporten är skriven på uppdrag av Statens institutionsstyrelse (SiS) och studien finns även redovisad som tre vetenskapliga artiklar och en avhandling (Gradin Franzén, 2014, 2015; Gradin Franzén & Aronsson, 2013; Franzén & Holmqvist, 2014). Stort tack till alla ungdomar och all personal på det studerade ungdomshemmet. Utan deras öppenhet för att låta mig ta del av deras vardag och upplevelser av institutionslivet hade denna studie inte varit möjlig. Tack också till Isabelle Monell och Therese Reitan och alla andra vid SiS som har kommit med många konstruktiva förslag som har bidragit till förbättringar av rapporten.

SAMMANFATTNING

Denna rapport undersöker behandlingspraktiker och interaktion mellan personal och ungdomar på ett av SiS särskilda ungdomshem för unga män. Särskilda ungdomshem kan förstås som en miljö som präglas av ideologiska dilemman som kan ha stor inverkan både på de intagna ungdomarna och på personalen. Studien baseras på ett etnografiskt fältarbete och materialet består framför allt av videoinspelad interaktion och intervjuer. Analyserna utgår från en kombination av ett foucauldianskt och ett interaktionistiskt perspektiv på diskurs och identitet. Detta innebär att identitet förstås som något som skapas genom språk, och förhandlas i interaktion mellan människor. Identitet förstås därför inte som något som finns dolt inom oss utan som något som är starkt kopplat till den kontext människor befinner sig i, och som något som ständigt är under förhandling. I rapporten argumenteras för att frågor rörande moral och normalitet är väsentliga aspekter av identitet, och att dessa är av särskilt hög relevans i denna typ av tvångsvårdande institution där behandlingsperioden inte är tidsbestämd. De intagna unga har på något sätt brutit mot samhälleliga normer och det är mycket som står på spel för dessa unga vilkas tid på ungdomshemmet inte avgörs av ett tidsbestämt straff utan, till syvende och sist, av när de har bevisat sig vara färdigbehandlade eller tillräckligt rehabiliterade för att slussas vidare till en öppnare institution eller direkt tillbaka till samhället. Studien syftar därför till att granska diskurser rörande behandling och identitet och att undersöka hur ungdomar och personal förmedlar sin syn på vad som är normalt eller inte normalt samt hur de, genom språket, positionerar sig i förhållande till varandra. Det handlar alltså om att, genom en etnografisk djupdykning i behandlingskulturen och en detaljerad analys av interaktion, både undersöka *vilka* positioner som görs möjliga att inta och *hur* dessa intas, görs motstånd emot och förhandlas i interaktion.

I de empiriska kapitlen utforskas hur den dilemmatiska behandlingskontexten producerar komplexa subjektspositioner för både ungdomarna och personalen att uppta, förhandla om eller göra motstånd emot. Ett huvuddilemma: *tvång kontra frihet*, involverar de dubbla institutionella målen att förmå ungdomarna att uppvisa ett önskvärt beteende och samtidigt skapa individer som betar sig "korrekt" av egen fri vilja. Inom en liberal styrningsrationalitet uppmuntras individer i tvångsvård att arbeta på sina själv för att skapa sig själva som fria subjekt snarare än som konformister. Till skillnad mot inom en disciplinär styrningsrationalitet, är målet alltså personlig autonomi, snarare än undergivenhet till auktoriteter. Men samtidigt som detta mål finns, utövar institutioner som ungdomshem också ofta en strikt kontroll av de intagna. På det studerade ungdomshemmet används väldigt specifika och detaljerade regler för uppförande genom en teckenekonomi, vilket också är ett system som kan ses bestå av en serie av mikrostraffningar/mikrobelöningar till de som antingen följer eller inte följer reglerna.

Studien visar hur personalen arbetar med att undvika att vara bestraffande och disciplinära i sitt tal om och sin praktik av teckenekonomi – hur de undviker positionen "disciplinär personal" genom användning av olika diskursiva resurser. En sådan resurs är humor. I studien utforskas hur humor används både för att skapa och omskapa den sociala ordningen på ungdomshemmet. Resultatet visar hur personal och ungdomar skickligt använder humor i förhandlingar om lokala hierarkier relaterade till auktoritet, generation och ålder. Humor kan också förstås som ett sätt att navigera ideologiska dilemman, exempelvis som ett sätt att få ungdomarna att bete sig på önskvärt sätt utan att använda explicit tvång. Men humor är också ett sätt som ungdomarna, i vissa fall, kan göra motstånd mot personalen på.

I studien granskas också hur ansvarsgörande av ungdomarna går till i praktiken, samt ungdomarnas identitetsarbete och motstånd mot ansvarsgörandet. Exempelvis hur ungdomarna positioneras som att de är i behov av vård och kan göra motstånd emot detta genom att i stället positionera sig som någon som blir bestraffad. En annan strategi som synliggörs är motstånd mot ansvarsgörandet genom att positionera sig som en "regelföljare", eller tvärtom, hur ungdomarna kan konstruera sig själva som i behov av hjälp och som ansvarstagande genom att villigt delta i behandlingen och granska och utvärdera sig själva med hjälp av de regelsystem som tillhandahålls. Analyserna synliggör också hur de unga männen återkommande positioneras och själva positionerar sig som små pojkar – som barn. Denna barnpositionering används på strategiska sätt av både personalen och av ungdomarna själva. Dels kan personalen reta ungdomarna för att de betar sig som yngre än vad de är, och på så sätt kommunicera vad som är ett önskvärt eller inte önskvärt beteende utan att behöva styra dem explicit. Dels kan både ungdomarna och personalen tillsammans undvika de mer problematiska subjektspositionerna "disciplinär personal" och "ungdomsbrottsling" och i stället positionera sig som "förälder" och "barn" vilket i kontexten är mindre problematiska positioner för styrning. Denna positionering omkonstruerar de disciplinära handlingarna till något som snarare liknar föräldrar som socialiserar barn in i en kultur, än fångvaktare som disciplinerar, tvingar eller straffar.

Från det valda forskningsperspektivet förstås vård som att det inte endast består av behandlingsprogram och manualer utan att vård blir till i praktiken genom språk och, mer specifikt, i den intrikata interaktionen mellan personal och ungdomar. Rapportens bidrag är sammanfattat att, genom att granska ungdomshemspraktiken och interaktionen mellan personal och ungdomar i detalj, bidra till att upptäcka och synliggöra några av de språkliga resurser som både personal och ungdomar använder sig av i sina vardagsliv på institutionen.

ENGLISH SUMMARY

This ethnographic study explores treatment practices and staff-resident interaction at one special approved home for young men, 13–16 years old. The institutional context of special approved homes can be understood as being marked by ideological dilemmas that have a large impact on both the youth and the staff. Drawing on video recorded youth-staff interaction and interviews, the study investigates ideological dilemmas inherent in the institutional setting and how these produce complex subject positions to uptake, negotiate or refuse. The analyses draw on a combination of a Foucauldian and an interactional perspective on discourse and identity. Identity is here understood as constructed through language and negotiated in interaction between people, and thereby not as something that is hidden deep within, but rather as connected to the context surrounding people. In the report, it is argued that issues concerning morality and normality are essential aspects of identity, and of especially high relevance in the context of forced treatment of youth where the length of the treatment period is not pre-determined.

One core dilemma that is explored: *coercion vs. freedom*, involve the dual institutional goal of coercing residents into norm abiding behavior and of producing individuals who behave in a desired manner out of their own free will. The analyses focus on token economy, explicating discursive resources deployed by staff members to avoid the troubled subject position of a disciplinarian. The study further investigates disciplinary humor, illuminating how humor can be used as a discursive resource in order to navigate ideological dilemmas, for example in order to manage the youths to display desirable behavior without explicitly forcing them. Humor can be used both to impose and disrupt social order, and the study shows how youths and staff members, with great skill, use humor in negotiating local hierarchies related to authority, gender, and age. The study also explores behavior modification practices. The analyses focus on self-assessment practices, and illuminate how these can be conceptualized as *responsibilization* that stresses self-regulation in the youths. The analyses further explicate the participants' strategic deployment of specific subject position relations, "young boy"-caregiver rather than delinquent-disciplinarian. These positionings reconstruct the disciplinary actions as something like parents socializing children, rather than prison guards enforcing discipline or punishing delinquents. In short, by studying the treatment practices and youth-staff interaction in detail, the study contributes by making visible some of the intricate discursive resources that staff and youth make use of in their daily lives in the dilemmatic institutional context.

Kapitel I: Inledning

Denna studie bygger på ett fältarbete på ett av SiS särskilda ungdomshem för unga män, som jag här kallar Stillbrook. Under fältarbetet spenderade jag mycket tid tillsammans med både personalen och de unga männen på institutionen, och jag satt ofta med personalen i fikarummet och lyssnade på hur de berättade om olika utmaningar med sitt arbete. Ett par upplevelser från början av fältarbetet fastnade i mitt medvetande och kan stå som exempel på några av de frågor som studien kom att behandla: frågor rörande identitet, förändring och äkthet.

Den ena händelsen var när en personal och en av de intagna unga männen spelade kort. Den intagna fuskade och blev påkommen av personalen som då bad (eller snarare kommenderade) att han skulle be om ursäkt. Detta gjorde han men personalen var inte nöjd utan krävde att han skulle mena det också. Detta är en välkänd problematik bland de som arbetar med eller befinner sig kring barn. Det räcker inte att barnet säger det vi vill att hen ska säga – barnet måste också mena vad hen säger. Men hur kan vi få någon att mena det hen säger? Och hur kan vi någonsin veta vad personen faktiskt känner eller tänker? Hur kan vi veta att det som sägs är "äkta"? Detta berör också frågor om social identitet, maktrelationer och sociala sammanhang; det är exempelvis ovanligt att vi beordrar kollegan, chefen eller vännen att hen måste mena vad hen säger.

Den andra episoden som fastnade hos mig var när en personal berättade om en av de intagna som vistats på olika institutioner under en längre tid. På ytan såg det ut som att det gick bra för honom; han var relativt värtalig, följde regler och hade fått friheten att gå i den lokala skolan i stället för på institutionsskolan. Men personalen var ändå bekymrad och menade att pojken var institutionsskadad – han visste vilka spelregler som gällde och exakt hur han skulle bete sig för att lyckas lura personalen att han var förändrad när han egentligen inte var det. Denna episod pekar på liknande problematik och svårigheter som personalen på ungdomshem brottas med. Hur vet man att ungdomarna förändras "på riktigt" och hur kan man lita på vad den unge säger?

Särskilda ungdomshem har, i likhet med andra människoförändrande organisationer, ett uppdrag att (påbörja) en förändring i ungdomarnas livsomständigheter och identitet. Jag kommer i denna rapport att argumentera för att frågor rörande identitet är av högsta relevans i det dagliga livet på ungdomshemmen. Något som är specifikt för just ungdomshemmen är att de (i) trots tvångsramen främst ska bedriva vård och behandling snarare än utöva straff och kontroll, och (ii) att det är ungdomar (inte vuxna) som vårdas. Detta gäller även för den del av verksamheten som är en straffrättslig påföljd, nämligen vård enligt Lag (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård, LSU. Denna studie omfattar dock endast den verksamhet som ges enligt Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU.

Även om behandling och vård betonas, så kan man argumentera för att det finns vissa kontrollerande och straffande inslag i verksamheten (Sallnäs, 2000; Levin, 1998).

Ungdomshemmen präglas av olika dilemman, eller som jag har kallat det i studien; ungdomshemmen utgör en väldigt dilemmatisk miljö. Rapporten tar framför allt upp två sådana dilemman och hur dessa tar sig uttryck i praktiken. Det ena berör tvång kontra frihet och innefattar svårigheten att skapa fria individer i en tvingande kontext: ungdomar som betar sig på ett önskvärt sätt, inte för att de är tvingade utan för att de själva vill. Det andra dilemmat handlar om spänningen mellan vård och straff. Ungdomshemmen ska å ena sidan *vårda och behandla* unga människor som anses vara i behov av det men också *kontrollera* unga som anses vara en fara för sig själva eller allmänheten. Ytterligare en aspekt av detta är att ungdomar som placeras enligt LVU kan ha en oklar tidshorisont för vistelsen; beroende på uppdraget kan placeringen variera från några dagar till flera år. I de senare fallen kan det finnas behandlingsmål som handlar om större beteende- eller identitetsförändringar. Frågan om normalitet, om vad som anses vara ett normalt beteende (och normala tankar), blir således viktig. Och normalitet är tätt sammankopplat med identitet. Av den anledningen ligger ett stort fokus i rapporten på identitet.

Studien bygger på ett diskursivt perspektiv på identitet, vilket innebär ett stort fokus på språk, och analytiskt kombineras ett makroperspektiv med ett mikroperspektiv där jag både undersöker *vilka* diskurser eller normer som finns, genom att till exempel granska vardagspraktiken, och *hur* personal och ungdomar själva använder språket i sitt samspel. Diskurs handlar, mycket förenklat, om hur man talar eller omnämner något och därmed konstruerar en version av verkligheten – och diskursanalyser handlar ofta om att synliggöra olika sätt makt tar sitt uttryck genom språket. Enligt Foucault, som är en central teoretiker inom diskursanalys, handlar makt i hög grad om makt över diskursen, att vara den som står för den dominanta rådande diskursen (Foucault, 1978, 1982).

Detta diskursiva perspektiv på identitet innebär vidare en så kallat icke-essentialistisk förståelse för identitet (se exempelvis Antaki & Widdicombe, 1998; Benwell & Stokoe, 2006; Henriques, Hollway, Urwin, Venn, & Walkerdine, 1984; Rose, 1998). Med det menas, i korthet, att identitet inte förstås som något individer bär runt inom sig, som något de har fötts med eller utvecklats under livet till något beständigt och definitivt. Identitet ses i stället som kopplat till språk i flera bemärkelser. En aspekt av detta är att människor föds in i en samhällskontext där det existerar diskurser relaterat till hur människor bör se ut och bete sig som exempelvis kvinnor, män, barn, ungdomar, vuxna, eller som lärare och elev. Här talar man om att diskurser producerar identiteter, eller, som det också kallas, subjektspositioner¹ (Davies & Harré, 1990; Wetherell, 1998). Exempelvis, i en skoldiskurs (talet i skolan och om skolan) produceras subjektspositionerna lärare och elev; detta är positioner individer kan uppta och det finns förväntade handlingar (diskursiva praktiker) och sätt att tala kopplade till dessa. Läraren förväntas exempelvis ofta stå upp, leda klassen, ställa frågor och utvärdera elevernas svar. Eleven förväntas ofta sitta ned, följa läraren, vilja delta och lära sig, svara på frågor och så vidare. Vad som förväntas av de olika positionerna är föränderligt. Det skapas och förhandlas om genom språk och ser olika ut både över tid och över kulturer (se exempelvis Foucault, 1978). Både diskurser och subjektspositioner är ständigt under förhandling i interaktion mel-

¹ Jag kommer i rapporten också att använda det mer kortfattade begreppet "position" i detta avseende.

lan individer där de positionerar både sig själva och varandra samt gör motstånd emot, eller omförhandlar, olika positioner. Från detta perspektiv kan vi alltså inte fastställa en "sann identitet" hos en individ, utan individer växlar mellan olika och blir positionerade till flera subjektpositioner. Detta kallas ibland för identitetsarbete och det är ett begrepp jag också använder i rapporten. Ytterligare begrepp för identitet som förekommer i rapporten är subjektivitet och "själv" eller "jag" (se exempelvis Brinkman, 2005; Foucault, 1978; Rose, 1998), och dessa härstammar från olika diskursteoretiska inriktningar, men i vida drag kan perspektivet på identitet som används i rapporten förstås som "vilka människor är för varandra" och även för sig själva (Benwell & Stokoe, 2006, s. 6, min översättning).

Utgångspunkten är alltså att identiteter skapas i interaktion, och att de som interagerar med varandra tillsammans skapar identiteter i förhållande till varandra. Ytterligare en utgångspunkt är att detta sker i en verksamhet (ungdomshemmet) som har uttryckliga eller underförstådda mål rörande identitetsförändring (hos ungdomarna) – men studien synliggör hur identitetsarbetet också berör personalen.

Syftet med studien är alltså att granska diskurser rörande behandling och identitet samt att undersöka hur ungdomar och personal förmedlar sin syn på vad som är normalt eller inte normalt och hur de, genom språket, positionerar sig i förhållande till varandra. Det handlar alltså om att både undersöka vilka positioner som görs möjliga att inta och hur dessa intas, görs motstånd emot och förhandlas i interaktion (jmf. Gubrium & Holstein, 2001). Relevanta frågeställningar för studien är:

- Vilka diskurser och diskursiva praktiker finns tillgängliga (och konstruerar den sociala ordningen på ungdomshemmet)?
- Vilka subjektpositioner produceras av de aktuella diskurserna och diskursiva praktikerna på ungdomshemmet?
- Hur upptas, görs motstånd emot och förhandlas dessa diskurser och subjektpositioner i vardagsinteraktionen på ungdomshemmet?

I kapitel 2 presenteras etnografisk metod generellt och tillvägagångssättet i denna studien mer specifikt. I kapitel 3 analyseras personalens tal om hur man arbetar med teckenekonomi. Här synliggörs den problematiska identitetsposition som skapas i behandlingskontexten. Kapitel 4 handlar om ungdomarnas identitetsarbete – den subjektposition som konstrueras som önskvärd i vardagsinteraktionen på ungdomshemmet, samt olika sätt som ungdomarna gör motstånd mot denna position på. Kapitel 5 fokuserar på humorns roll i både personalens och de ungas identitetsarbete. Här belyses hur humor kan användas som ett sätt att få saker gjorda, samt ett sätt att komma runt problematiska dilemman i behandlingsmiljön och göra motstånd – både hos personalen och bland ungdomarna. Rapporten avslutas med en sammanfattande diskussion i kapitel 6 där fynden i de empiriska kapitlen relateras till varandra samt till teori och tidigare forskning inom området.

Kapitel 2: Metod

Studien bygger på ett etnografiskt fältarbete på ett särskilt ungdomshem för unga män i åldrarna 13–16² och utfördes av rapportens författare under sammanlagt tre terminer i slutet av 00-talet och tidigt 2010-tal. Materialet består av videofilmad interaktion mellan personal och ungdomar (ca 30 timmar), semistrukturerade intervjuer (25 stycken) med både personal och unga samt fältanteckningar från observationer och informella samtal med personal och ungdomar.

För att varken institutionen eller någon av deltagarna i studien ska kunna kännas igen har data anonymiserats: alla personnamn och namn på platser är fingerade och jag har utelämnat exakt information om när fältarbetet utfördes. Studien har granskats och godkänts av den regionala etikprövningsnämnden i Linköping (EPN 53-08).

Det särskilda ungdomshemmet "Stillbrook"

Stillbrook är ett särskilt ungdomshem för unga män i åldrarna 13 till 16 år. De unga placeras oavsett samtycke enligt LVU eller frivilligt enligt socialtjänstlagen (2001:453), SoL. Hemmet har åtta platser och ungefär lika många behandlingsassistenter arbetar i skift på hemmet. Institutionen är läsbar vilket innebär att dörrarna oftast är öppna under dagtid, men låses på natten. På institutionen finns också möjlighet både till vård i enskildhet och avskiljning (tillfällig isolering av en ung person).

Personalen har ansträngt sig för att göra ungdomshemmet så likt ett vanligt hem som möjligt; det hänger till exempel tavlor på väggarna och det finns dekorationer i fönstren. Samtidigt finns det också sådant som vittnar om att det inte är ett vanligt hem, till exempel larmen på dörrarna och en metallgrind som stänger av sovrummen från resten av huset under natten. På ungdomshemmet finns också en skola där ungdomarna vistas på dagarna, och på kvällarna finns en mängd aktiviteter som de kan ta del i, såsom basket, innebandy, videospel, volleyboll och styrketräning. Personalen spenderar mycket tid med de unga och utför olika aktiviteter med dem eller sitter tillsammans med dem framför tv:n och småpratar.

Stillbrook är en behandlingsavdelning som tidigare arbetade enligt miljöterapeutiska principer. När fältarbetet påbörjades hade de introducerat Aggression Replacement Training, ART (Goldstein, Glick, & Gibbs, 1998), sedan något år tillbaka, i kombination med två versioner av teckenekonomi (TE): den huvudsakliga versionen av TE som gällde för alla intagna på enheten (denna presenteras närmare i kap. 3), och en individualiserad form som jag i rapporten kallar för självutvärdering (denna presenteras närmare

2 Ungdomshemmets inriktning var på pojkar i åldrarna 13 till 16, men två av pojkarna i studien var äldre än 16 år (17 och 18) vid slutet av det år videofilmingen skedde.

i kap. 4). Man arbetar också med relationell vård genom ett kontaktpersonssystem (jmf. Holmqvist m.fl., 2009). Denna studie fokuserar främst på arbetet med tecknekonomin, detta eftersom det var TE som genomsyrade verksamheten mest och som alla i personalgruppen arbetade med. TE var också något som hela tiden fanns med i bakgrunden, från morgon till kväll, till skillnad från ART som endast skedde under vissa lektioner någon eller några dagar i veckan.

Stillbrook valdes av flera anledningar: Det var ett ungdomshem som använde manualbaserade behandlingsmodeller och ungdomarna placerades företrädevis enligt LVU och inte LSU, vilket innebär att dilemman kring vård och kontroll kan ses som extra pressande då de intagna inte har ett tidsbestämt straff utan tiden på ungdomshemmet bestäms av de ungas vårdbehov. Dessutom var personalen på Stillbrook positivt inställda till studien och flera visade intresse för frågor rörande manualbaserad behandling.

Fältarbetet

Det etnografiska fältarbetet bestod av deltagande observation, videofilmning av vardagsinteraktion samt informella samtal och intervjuer med personal och ungdomar. Jag spenderade sammanlagt cirka en månad på institutionen, uppdelat i perioder om en till fem dagar åt gången, utspritt över tre terminer. Detta innebar att både ungdoms- och personalgruppen ändrades under studieperioden. Sammanlagt deltog 10 behandlingsassistenter och 14 ungdomar i studien. Därutöver förekom en del tillfällig personal i form av vikarier och praktikanter. Eftersom fokus i denna studie är på diskurser och diskursiva praktiker har jag inte samlat in detaljerad information om de unga och av anonymitetsskäl finns det heller ingen anledning att presentera utförligare uppgifter om ungdomarna. Dock framkom genom samtal och intervjuer med både personal och dem själva att alla ungdomarna i studien var placerade enligt LVU och att alla hade någon form av våldsbeteende eller kriminellt beteende i bakgrunden. Skolproblem och problematiska hemmiljöer var också vanligt förekommande.

Deltagande observationer

I linje med etnografisk forskning har jag valt att göra en fördjupad studie av ett ungdomshem, snarare än att studera flera hem. Jag har strävat efter att komma nära och nå en större förståelse för en behandlingskultur genom många observationer av flera aktiviteter på hemmet och under en längre tid (jmf. Agar, 1996; Duranti, 1997; Duranti, Ochs, & Schieffelin, 2012; Hammersley & Atkinson, 2007; Wästerfors, 2009a). En viktig aspekt av denna typ av forskning är att upptäcka, beskriva och analysera interaktionsmönster i specifika sociala kontexter. För att kunna göra detta är det nödvändigt för forskaren att placera sig själv i vardagslivets upprepningar (Duranti, 1997, s. 92).

Efter att ha fått formellt tillträde genom att den ansvarige för institutionen, den specifika avdelningen och sedan personalen på avdelningen uppvisat intresse och accep-

terat att medverka i studien, inhämtades informerat samtycke från såväl ungdomarna själva som deras vårdnadshavare. Efter detta var nästa steg att vinna förtroende hos deltagarna och etablera en forskarroll. Detta är något som ofta diskuteras av etnografiska forskare (se exempelvis Hammersley & Atkinson, 2007; Wästerfors, 2009a), troligtvis för att det inte finns något enkelt sätt att göra detta och varje etnografisk studie och fältarbete är unika. I detta fältarbete gick mitt inträde i fältet till största delen bra. Oftast kände jag mig välkommen på Stillbrook, även om en del i personalen till en början tycktes vara lite osäkra på vad jag egentligen gjorde där. Det tog därmed ett tag att hitta min plats, och jag växlade mellan ett mer aktivt och ett mer passivt deltagande (se Duranti, 1997). Ibland hjälpte jag till med praktiska saker som att duka bordet eller städa undan, ibland spelade jag kort med någon av pojkarna, men ofta satt jag i vardagsrummet som var något av ungdomshemmets kärna. Där kunde jag se och höra de som satt vid matbordet och de som satt framför tv:n och jag kunde småprata med de som ville samt se om någon annan aktivitet var på gång någon annanstans och välja att förflytta mig dit. I början var ungdomarna nyfikna på vem jag var och ställde ibland frågor om vad jag gjorde och när jag skulle komma tillbaka, men till största delen fortsatte de med sina aktiviteter som vanligt.

Under de deltagande observationerna tog jag fältanteckningar. Om jag hade mycket att skriva drog jag mig ibland undan men mestadels antecknade jag öppet. Det hände att ungdomarna frågade mig vad jag skrev, men deras intresse svalnade ganska snabbt då jag läste upp vad jag skrivit.

Videofilmning

Flera etnografiska metoder användes i fältarbetet, men den huvudsakliga metoden var deltagande observationer med videokamera. Videoinspelningarna består sammanlagt av cirka 30 timmar vardagsinteraktion, framför allt interaktion mellan personal och ungdomar runt matbordet, i vardagsrummet och under kvällssamtal (självutvärderingssamtal, se kap. 4) på ungdomarnas rum.

En viktig aspekt av denna typ av forskning är att data inte skapas av forskaren, utan kan förstås som naturligt förekommande (se t.ex. Duranti m.fl., 2012; Potter, 1996). Ytterligare en viktig aspekt av, och en fördel med, videoetnografisk metod är att den möjliggör detaljerade analyser av interaktion där forskaren kan granska samma sekvens om och om igen och på så sätt kunna dokumentera och analysera detaljer i interaktionen såsom intonation och andra språkliga ljud, skratt, pauser, gester, ordval med mera (se t.ex. Goodwin, 2000, 2007). Det finns alltså stora analytiska fördelar med denna metod men än så länge är den relativt ovanlig inom institutionsforskning (se t.ex. Cromdal & Osvaldsson, 2012; Andersson, 2007, 2008). Den videoetnografiska metoden innebär samtidigt flera utmaningar, både tekniskt och etiskt (för en diskussion om utmaningar samt möjligheter och begränsningar för analys, se Duranti, 1997; Heikkilä & Salström, 2003):

Jag introducerade videokameran på fältet först efter att jag spenderat en tid där och lärt känna personalen och ungdomarna. Jag hade förväntat mig att deltagarna eventuellt

skulle känna ett obehag inför kameran, men när jag introducerade den visade de flesta av ungdomarna ett intresse för kameran, de ville prova att filma, göra grimaser eller små uppvisningar inför den. Dessa "kamerabeteenden" dog dock snart ut. Personalen framstod däremot som något mer besvärade av kameran i början. Ibland verkade de lite nervösa, exempelvis genom att fnittra och titta menande på kameran. Men även detta försvann relativt snabbt och det framstod som att de flesta snart slutade att tänka så mycket på att kameran var med. För att kunna både videofilma och vara observant på omgivningen och samspelet omkring mig, använde jag ett stativ och växlade mellan att ställa upp kameran i något hörn eller någon ände av rummet och att bära med mig den i handen. Jag upptog alltså aldrig fullt ut rollen som "kameraman" (till skillnad från t.ex. Forsberg, 2009), utan kunde snarare förstås som en deltagande observatör som också filmade.

På grund av att ungdomarna på hemmet är i en särskilt utsatt situation, gjorde jag några tekniska val som också fick konsekvenser för vilka data som kunde samlas in och därmed även för vilka analyser som kunde göras. Eftersom ungdomarna redan har en mycket begränsad frihet ville jag till exempel inte sätta små individuella mikrofoner på dem, vilket annars ofta används för att öka ljudkvaliteten och därmed underlätta transkriptionerna. Detta resulterade i att transkriptionsarbetet blev mycket betungande då det ofta kunde vara runt tio personer eller fler som talade och som befann sig olika långt från kamerans mikrofon. Jag valde också att framför allt hålla mig till de gemensamma ytorna på ungdomshemmet och endast följa med till exempelvis ungdomarnas rum om jag blev inbjuden eller om det var tydligt att jag var välkommen. För en utförligare diskussion om etiska och andra utmaningar i datainsamlingen, se Gradin Franzén, 2014.

Intervjuer

Individuella intervjuer utfördes med både personal (14 intervjuer, mellan 14 och 57 minuter långa, medellängd 31 minuter) och ungdomar (11 intervjuer, mellan 4 och 45 minuter långa, medellängd 20 minuter³). Intervjuerna var semistrukturerade och tematiserade, vilket innebär att det fanns teman jag utgick ifrån i alla intervjuer och en del exempelfrågor, men målet med intervjuerna var att låta intervjupersonerna prata så fritt som möjligt runt olika teman. Personalintervjuerna fokuserade främst på arbetet med de olika behandlingsmodellerna, de detaljerade regelsystemen, personalens professionella roll som behandlingsassistenter och kontaktpersoner, samt deras erfarenheter av viktiga eller svåra samtal med ungdomarna. Intervjuerna med ungdomarna handlade om deras syn på hur det gått till att de nu befann sig på ungdomshemmet, hur de upplevde att vara på hemmet och de olika behandlingsmetoderna som används, samt deras relation till kontaktpersonen på hemmet. Alla intervjuer skedde på ostörda platser på ungdomshemmet, och alla spelades in och transkriberades. Fältarbetet bestod dock också av många informella intervjuer/samtal med både ungdomar och personal. Detta är en vanlig metod inom etnografisk forskning och innebär att forskaren gör spontana intervjuer med deltagare när något som bedöms som relevant att intervjua om dyker upp under fältarbetets gång.

I linje med annan forskning med ett intresse för diskurser och interaktion där mening förstås som socialt konstruerad (exempelvis Adelswärd, 1998; Holstein & Gubrium, 2004; Phoenix m.fl., 2003; Wetherell & Potter, 1992; Silverman, 2006) ser jag intervjuerna som tillfällen där social handling sker. Detta innebär att mitt mål med intervjuerna inte är att få reda på vad personalen eller ungdomarna egentligen tycker eller tänker om exempelvis någon behandlingsmetod. Genom att förstå tal som social handling och intervjusituationen som en arena för meningsskapande skiftas fokus från att få reda på "sanna beskrivningar av verkligheten" till hur deltagare producerar moraliskt acceptabla skildringar i intervjun (Silverman, 2006, s. 139).

Inom en videoetnografisk forskningstradition förespråkas användning av så kallat "naturligt förekommande" data, alltså interaktion som hade skett även utan forskarens närvaro (se t.ex. Antaki & Kent, 2012; Aronsson & Gottzén, 2011; Evaldsson, 2005b; Cromdal & Osvaldsson, 2012; Goodwin, 1990; Hepburn & Potter, 2011). Detta innebär dock inte att det finns ett antagande om att videofilmad interaktion är mer "verklig" eller "naturlig" än annan data, i alla fall inte i bemärkelsen att materialet skulle vara fullkomligt opåverkat av min eller kamerans närvaro (för en utförligare diskussion om detta, se Gradin Franzén, 2014).

Analys

Studiens analytiska ansats är delvis inspirerad av den forskningsmetod som kallas *Etnografier av institutionella diskurser* (min översättning, eng. *Ethnographies of institutional discourses*: Gubrium & Holstein, 2001; Miller & Fox, 2004; Miller, 1994). Denna metod innebär ett forskningsfokus på hur den diskursiva miljön som utgör en institution konstruerar individer (eng. *selves*), och här kombinerar forskaren en etnografisk ansats där den institutionella miljön granskas, med ett diskursanalytiskt fokus på tal-i-interaktion (Gubrium & Holstein, 2001). I föreliggande studie har jag också, i likhet med diskursinriktade forskare såsom Wetherell (1998, 2007), Edley (2001), Miller (1994; Miller & Fox, 2004), och Fox (1999, 2001) valt en analysmodell där jag kombinerar insikter från, i huvudsak, två breda diskursanalytiska inriktningar: ett foucauldianskt perspektiv med fokus på kopplingen mellan språk och makt (Foucault, 1982) och ett samtalsanalytiskt perspektiv på social interaktion (jmf. Duranti, m.fl., 2012; Miller & Fox, 2004; Wetherell, 2007). Analyserna fokuserar således på deltagarnas egna perspektiv så som de uppvisar dem i interaktion, och tal förstås som social handling snarare än som en direktlänk till talarens inre liv (Billig, 1991; Wetherell, 1998, 2007).

Ytterligare en viktig analytisk komponent är positioneringsteori (Davies & Harré, 1990). Genom en analys av subjektspositionering synliggörs både att diskurser och diskursiva praktiker positionerar/konstruerar individer på olika sätt (att identiteter produceras genom språket), men också att individer, i interaktion, kan plocka upp, eller göra motstånd emot dessa positioner och förhandla om nya positioner (Davies & Harré, 1990). Positioneringsanalys utgör därmed en möjlighet att studera makt och motstånd i praktiken och fungerar här som en analytisk brygga mellan de två diskursanalytiska inriktningarna i studien.

Den analytiska processen har präglats av en ständig rörelse mellan studiens forskningsfrågor, teoretiska perspektiv och det empiriska materialet. Detta är en vanlig metod inom kvalitativ forskning och innebär att forskningsprocessen har utvecklats successivt varpå fokus för studien specificerats alltmer under processen. Den analytiska processen hamnar någonstans mitt emellan deduktion och induktion, ibland kallad iteration (Taylor, 2001). Samtidigt som vissa diskursteoretiska utgångspunkter har funnits med från början har studien ett starkt drag av induktion i bemärkelsen att jag valde att studera de diskursiva praktiker som framkom som relevanta och återkommande under fältarbetet.

Transkription och urval av exempel

Analysarbetet har skiljt sig åt något mellan analys av intervjumaterial och av videofilmad vardagsinteraktion, främst vad gäller transkriptionsarbetet. Transkriptionsarbetet är en avgörande del av analysarbetet, i bemärkelsen att en transkription aldrig kan innehålla alla de interaktionsdetaljer som finns i inspelningen. Därför måste forskaren alltid göra val och dessa kommer att påverka vilka analyser som kan göras och är därmed en del av själva analysarbetet (Bucholtz, 2000; Ochs, 1979). Alla transkriptioner gjordes av mig och i en förenklad form av Jeffersons (2004) transkriptionssystem som är vanligt förekommande inom samtalsanalys (se appendix för en förteckning över transkriptionstecknen). Detta innebär att jag har transkriberat interaktionen ordagrant, med en viss grad av interaktionsdetaljer såsom exempelvis pauser, suckar, betoningar och skratt. Alla intervjuer transkriberades i sin helhet, men däremot var det inte möjligt att transkribera allt videomaterial då det är ett mycket tidskrävande arbete att transkribera flerpartssamtal med denna detaljnivå. därför transkriberades endast de sekvenser som innehöll de specifika fenomen som valdes ut för analys. Utvalda excerpt har sedan översatts till engelska av mig och granskats av en person med engelska som modersmål.

Analysen har sedan fortsatt genom upprepade läsningar av de utskrivna transkriptionerna (vad gäller intervjumaterialet) eller upprepad granskning av videomaterialet i syfte att upptäcka återkommande mönster relaterat till institutionella diskurser och tillgängliga subjekspositioner. Här blev olika teoretiska koncept såsom ideologiska dilemman (Billig m.fl., 1988), subjekspositionering (Davies & Harré, 1990; Wetherell, 1998), disciplinär humor (Billig, 2005) och ansvarsgörande (eng. *responsibilization*; Kemshall, 2002; Phoenix & Kelly, 2013) relevanta. Under den initiala granskningen av videofilmerna utformades en form av datakatalog där jag markerade vad som skedde med ökande detaljgrad allteftersom analysarbetet fortskred. Datakatalogen bestod både av en första kategorisering där aktiviteter benämndes (exempelvis "tittar på tv", "retas") i grovtranskriptioner av sekvenser som framstod särskilt relevanta för forskningsfrågorna. Då forskningsfokus hade specificerats, valdes alla sekvenser där fenomenet fanns representerat ut för en närmare analys. I kapitel 3 handlar det om ett fokus på diskurser om behandlingsmetoder och belöning/bestraffning, i kapitel 4 om ansvarsgörande och i kapitel 5 om disciplinerande humor. De exempel som sedan valts ut för analys i rapporten har

valts ut för att jag anser att de representerar hela materialet samtidigt som de är tydliga exempel på de specifika fenomenen. Jag har strävat efter att få en så stor representation av studiedeltagarna i exemplen som möjligt, men de förekommer i olika utsträckning av ett antal anledningar: (i) Videofilmningen skedde vid olika tillfällen; när jag stannade på hemmet flera dagar i sträck och filmade mycket hände det att någon av de unga inte var närvarande och därmed inte kom med på film. (ii) Av etiska skäl följde jag inte efter utvalda unga med kameran, vilket innebar att en del av de unga oftare än andra valde att befinna sig i de gemensamma utrymmen där jag filmade. (iii) En del unga uppvisade tydligare exempel på de diskursiva fenomen som kom att bli intressanta.

Överförbarhet och studiens värde

Tillvägagångssättet i studien innebär att resultaten inte kan generaliseras till alla särskilda ungdomshem, utan studiens värde ligger snarare i överförbarheten av forskningsresultat samt i sitt synliggörande av möjliga interaktionsmönster i en specifik miljö (Peräkylä, 1997; Taylor, 2001). Med överförbarhet menas huruvida studiens resultat kan anses ha bäring i andra kontexter än just den som studerats (Taylor, 2001). Inom diskursanalytisk forskning talar man sällan om validitet (eller reliabilitet) i en traditionell bemärkelse utan snarare om kvalitet i bemärkelse av exempelvis analysens genomskinlighet och trovärdighet, och underbyggnad i tidigare forskning (Wetherell, 2001). Detta är ytterst upp till läsaren att bedöma, men genom exempelvis en noggrann beskrivning av den studerade kontexten och de detaljerade transkriptionerna ökar analysernas genomskinlighet och därmed också möjligheten att bedöma överförbarheten. Genom att den studerade interaktionen videofilmas, till skillnad från i traditionell etnografi, behöver forskaren inte förlita sig lika mycket på sitt minne och sin förmåga att skriva ned det som sägs snabbt och i detalj på plats. Videofilmerna möjliggör att forskaren kan granska interaktionen upprepade gånger, transkribera i detalj, och även diskutera (och validera) sina analyser i datasessioner³ med kollegor (Peräkylä, 2004).

Vid presentation av videoetnografisk forskning stöter man som forskare ofta på frågan om inte kameran påverkar beteendet hos deltagarna i studien. Självklart är det så. Så fort vi som forskare stiger in i en miljö vi vill studera, kommer vi att på något sätt påverka den, i alla fall om vi vill studera miljön på ett etiskt godtagbart sätt och därmed informera deltagarna om vår närvaro. Detta är ett dilemma (ibland kallat "the participant-observer paradox"; Duranti, 1997, s. 118) som vi helt enkelt får leva med. Trots detta finns det mycket som tyder på att påverkan trots allt inte är så stor för just en studie som denna. Det ena är att det analytiska ljuset riktas mot interaktion och detaljer som ordval. Detta är saker som människor inte så lätt förändrar, och även om de gör det så

3 Inom samtalsanalytisk forskning ingår det i forskningspraktiken att kollegor samlas och gemensamt analyserar data. Det kan handla om att man tittar på videospelat material eller endast på transkriptioner. Under forskningsprocessen till denna studie hölls flera datasessioner där utskrivna och anonymiserade transkriptioner analyserades. Videofilmade interaktionssekvenser visades endast då forskargruppen var sluten.

förändrar de ordvalet i riktning mot vad de själva anser vara önskvärt och normalt. Och det är just det som jag som forskare vill fånga – vad som anses normalt och önskvärt i en miljö som denna. Det andra är att människor generellt bara orkar förstå sig kortare stunder. I en videoetnografi filmas deltagarna hela dagar i sträck, i denna studie från frukosten på morgonen till läggningen på kvällen. Detta är en lång tid att förstå sig i jämförelse med exempelvis inspelade intervjuer som sällan är längre än en timme. Det var flera deltagare i studien som påpekade att de ofta glömde bort kameran, och att det var lite spännigt och ovant i början men att de oväntat snabbt vände sig vid den.

I studien granskas ett särskilt ungdomshem för unga män. Det finns forskning om kopplingar mellan unga maskuliniteter, etnicitet och våld (Frosh, Phoenix, & Pattman, 2002; Messerschmidt, 1993) och den roll språk, stil och performativitet har för dessa kategorier (Johnsson, 2007; Milani & Johnsson, 2011). Dock har jag i denna studie inte haft genus eller etnicitet som en teoretisk utgångspunkt, utan jag har i stället, i linje med ett samtalsanalytiskt perspektiv, studerat de kategorier som deltagarna själva har gjort relevanta i den inspelade interaktionen. Detta har inneburit att fokus i denna studie har riktats mer mot kategorier rörande ålder och institutionell roll, snarare än genus och etnicitet. Läsaren bör dock ha i åtanke att studien enbart rör pojkar.

Kapitel 3: Behandlingsdilemman inom ungdomsvården: Teckenekonomi som exempel⁴

I detta kapitel kommer jag att analysera och diskutera hur teckenekonomi praktiseras på Stillbrook och belysa de dilemman som detta medför för personalen i form av balansgång mellan att uppmuntra självbestämmande och samtidigt arbeta med påverkan och disciplinering. Kapitlet bygger på intervjuer med personalen om behandlingsmetoder de använder på hemmet, framför allt teckenekonomi, samt på deltagande observationer av deras arbete på Stillbrook. Detta är en spänning som också beskrivits på samhällsnivå – mellan kontrollerande och disciplinerande krafter som producerar fogliga individer (Foucault, 1977) och det som Rose (1999; 2000) kallar för de "nya 'avancerade' liberala rationaliteterna" där målet är att skapa individer som är aktiva, ansvarstagande och involverade i sin egen rehabilitering genom självstyre (Garland, 1997; Hannah-Moffat, 2001; Rose, 2000). Inom denna typ av rationalitet (eller diskurs) vill man alltså skapa driftiga individer som inte bara är medgörliga utan även aktiva och självgående individer som villigt och självmant engagerar sig i att granska och kontrollera/styra sig själva (Garland, 1997; Rose, 2000). En ökad användning av påverkansprogram med psykologiska tekniker och ett ökat fokus på individers relationer med sig själva kan förstås i ett sådant perspektiv (Rose, 2000), som exempelvis ökningen av metoder inspirerade av kognitiv beteendeterapi (såsom Aggression Replacement Training). Detta är en förändring som har skett i flera delar av samhället, och ökat användande av KBT-inspirerade metoder syns exempelvis både inom kriminalvården och i skolor (se exempelvis Petterson, 2003; Dahlstedt, Fejes & Schönning, 2011). Se även Franzén och Holmqvist (2014) för en utförligare diskussion om dessa frågor.

I tidigare forskning om styrningsrationaliteter i behandlande/bestrafande institutioner har man funnit att motstridiga rationaliteter såsom liberala rationaliteter om självstyre och disciplinerande styrningsrationaliteter kan samexistera. Detta fann exempelvis Gray och Salole i sin studie av en institution för unga lagöverträdare i Kanada (2006). De fann att praktiker som byggde på disciplinering och bestraffning med mål att skapa lydiga individer, blandades med mer neoliberala praktiker som syftade till att skapa driftiga individer som själva var engagerade i sin rehabilitering. I vardagen på institutionen samexisterade alltså dessa till synes motsatta praktiker och mål.

Även om dessa skilda diskurser kan samexistera, så kan de också leda till dilemman i praktiken på institutionerna, för både personal och intagna. Exempelvis fann Inder-

⁴ Kapitlet bygger på Franzén & Holmqvist (2014).

bitzin (2007a) i sin studie att personalen kämpade med att hantera de motstridiga identiteter som uppstod i deras arbete på ett ungdomsfängelse i USA, då personalen både skulle bidra med behandling och bestraffning av de frihetsberövade unga. Likaså har Cox (2011) belyst svårigheterna med att skapa fria och ansvarstagande individer i tvingande institutioner. I sin studie av unga på ungdomshem i USA där man använder KBT-inspirerade behandlingsprogram belyser Cox att de intagna unga aldrig fullt ut kan utöva den fria vilja och det ansvarstagande som behandlingsprogrammet strävar efter. Samtidigt som behandlingsprogrammet lovar dem frigörelse genom att de tar eget ansvar för sina liv och för sin situation, så uppmanar programmet dem att underkasta sig auktoritet, och den kontrollerade miljön på institutionen ger de unga få möjligheter att faktiskt utöva eget ansvar och självkontroll (Cox, 2011).

Mellan disciplin och ansvarstagande – teckenekonomi som behandlingspraktik

Teckenekonomi (TE) är ett behavioristiskt förstärkningssystem där man använder ”tecken”, ofta poäng eller polletter, som förstärkning/belöning när klienter följer uppsatta regler för beteenden eller uppförande (Spiegler & Guevermont, 2003). Grunden till TE finns i teorin om operant betingning, där en positiv förstärkning ges för uppvisade önskvärda beteenden i syfte att öka önskvärda beteenden och minska icke önskvärda beteenden (Schwab, 2008). I sin enklaste form kan man säga att det handlar om att ett positivt/önskvärt beteende ger en positiv konsekvens, eller belöning.

TE används sedan länge som behandling och motiverande verktyg i behandlings- och utbildningsmiljöer, samt i psykiatriska institutioner (Kazdin, 1978, 1982), och i fängelsemiljöer (se exempelvis Liebling, 2008). Teckenekonomi är också vanligt förekommande inom behandling av antisocialt beteende hos unga och används, enligt Schwab (2008), exempelvis i de flesta behandlingshem för unga med antisocial problematik i USA (Schwab, 2008, s. 17).

Inom SiS vård av unga framstår TE som vanligt förekommande, även om det för tillfället inte finns någon statistik på vilka behandlingsformer som används på de olika ungdomshemmen. I flera forskningsprojekt på olika SiS-hem runt om i landet nämns teckenekonomi som en del i behandlingen (se exempelvis Andersson, 2008; Holmqvist, Hill & Lang, 2009; Laanemets & Kristiansen, 2008; Levin, 1998; Silow Kallenberg, 2016; Wästerfors, 2011). I en rapport från Barnombudsmannen (2010) om ungdomars upplevelser av att vårdas på särskilda ungdomshem, beskrivs teckenekonomi och ungdomars upplevelser av att leva i en vardag med väldigt mycket regler som ska följas. Många av de intervjuade ungdomarna upplever sig detaljstyrda i vardagen, och beskriver att det är svårt att veta vilka regler som gäller då de ofta ändras och personal förhåller sig olika till reglerna. De berättar att det är svårt att inte råka bryta mot regler och då kan det leda till jobbiga konsekvenser för dem (Barnombudsmannen, 2010). Socialstyrelsen granskade år 2012 teckenekonomi som behandlingsinsats för ungdomar som vårdas i hem för vård och boende (HVB). Granskningen visade att det inte fanns något

vetenskapligt stöd för att TE skulle kunna förändra oönskade beteenden hos ungdomar på HVB-hem (Socialstyrelsen, 2012).

Det finns begränsat med forskning om TE, särskilt från ett kvalitativt perspektiv där man kan undersöka hur arbetet med metoden går till i praktiken. Men de få kvalitativa studier som finns tyder på följande: trots att TE framstår som lättbegripligt och enkelt så är TE och närliggande typer av behavioristiska påverkansprogram⁵ komplicerade att praktisera, särskilt vad gäller konflikthantering och upprätthållning av regler (t.ex. Buckholdt & Gubrium, 1979; Kivett & Warren, 2002; Liebling, 2000). Det finns exempelvis alltid ett subjektivt element när både regler i TE-manualen och klienternas beteende ska tolkas (Buckholdt & Gubrium, 1979; Kivett & Warren, 2002). I en fängelsestudie av dessa typer av behavioristiska påverkansprogram fann exempelvis Liebling (2000) att momentet där regler ska översättas till handling alltid innebär någon form av tolkning. Hon fann att personalen på fängelset upprätthöll regler selektivt, alltså när de tyckte att det passade. Detta var av högsta vikt för att få arbetet på fängelset att fungera friktionsfritt och för att vårda relationerna mellan personal och intagna (Liebling, 2000).

Ett förstärkningsprogram som TE är också intressant att studera eftersom det innehåller element av både disciplinär kontroll och neoliberal styrningsrationalitet. Till exempel har två olika studier av dessa typer av beteendemodifieringsprogram pekat på motstridiga aspekter: I Kivett och Warrens (2002) studie av ungdomsbrottslingar i ett grupphem i USA synliggörs de disciplinära aspekterna av beteendemodifieringsprogrammet. Författarna synliggör och betonar programmets totalitära aspekter, hur programmet omfattar ungdomarnas hela vardag och ämnar att fullt ut kontrollera dem genom att exempelvis bestämma var ungdomarna ska befinna sig samt när och hur de ska bete sig och tala.

The behavior-modification model [token economy] that gives the institution provenance calls for nothing less than the absolute domination of time, space, behavior, body, and response by the regimen (Foucault 1977) for those parts of the life round that are lived within its walls. Nothing is supposed to escape the gaze of the staff at Sweetwater: no violations are supposed to go unobserved and unchanged (Kivett & Warren, 2002, s. 7).

Men trots detta fann författarna samtidigt att i praktiken så ignorerades ibland förbjudna beteenden. I en annan studie av Crewe (2007), denna gång av ett fängelse för vuxna i England, synliggörs de mer neoliberala aspekterna av ett TE-program. Crewe skriver att programmet gör de intagna till ansvariga för sig själva (de responsabiliseras), då de inbjuds till att agera som entreprenörer i sin egen behandling. Han menar att de intagna uppmuntras till ansvarstagande, deltagande i rehabiliteringen, och självreglering genom uppmuntran snarare än med tvång, och på ett sätt som upplevs som frivilligt även om programmet är väldigt strukturerat (Crewe, 2007).

5 Teckenekonomi är inte en enhetlig behandlingsmetod som alltid utövas på samma sätt utan bygger främst på en uppsättning principer om förstärkning av önskvärda beteenden med hjälp av "tecken". Dessa principer implementeras på olika sätt och kallas ibland för något annat än teckenekonomi: exempelvis i Lieblings studier (2000, 2008) av dessa typer av påverkansprogram i engelska fängelser, där programmen kallas för "Incentives and earned privileges". Här kallar jag dessa olika varianter för behavioristiska påverkansprogram.

Teckenekonomi på Stillbrook

Teckenekonomin på Stillbrook täcker alla dygnets 24 timmar, och i stort sett alla de aktiviteter som de unga männen deltar i. Programmet bygger på ett schema och en uppställning med regler och mål som är sammanställd av personalen och dokumenterad i en manual. I manualen specificeras när, var, och i viss mån även hur, vissa aktiviteter ska eller får ske. Dagen är uppdelad i åtta moduler, och inom varje modul är det specificerat vad ungdomarna förväntas "uppnå" eller utföra (t.ex. "borsta tänderna", "bädda sängen") eller hur de ska uppföra sig (t.ex. "ha gott bordsskick", "inte svära eller hota"), var och när de ska vara på vissa platser (t.ex. "var på ditt rum kl. 22"), och platser där de inte får vara, till exempel inne på varandras rum. I någon mån innefattar manualen även instruktioner om hur kroppen ska placeras/hanteras, till exempel "sitt ordentligt i soffan"; dessa typer av regler genomdrevs dock sällan. Om ungdomarna följer reglerna i manualen kan de tjäna ett bestämt antal poäng per modul och dag, personalen kallar detta för att ungdomarna "uppfyller modulen". Varje ungdom har ett eget modulkort som han måste ha med sig hela tiden, på detta kort noterar personalen efter varje modul under dagen hur många poäng som har intjänats.

Summan poäng som ungdomarna tjänar in avgör vilka typer av aktiviteter de får delta i, till exempel om de får vara ute på gården, spela tv-spel eller åka hem och hälsa på sina föräldrar på helgen. Poängen avgör också hur mycket fickpengar de får i slutet av varje vecka. I teorin kan ungdomarna bara *tjäna* poäng, inte få avdrag. Men, i praktiken kan ungdomarna förlora rätten att tjäna poäng vissa dagar och de kan då förlora alla de poäng de samlat in den dagen. Som vi ska se blir detta bekymmersamt för personalen som inte vill tala om att administrera förluster av poäng eller bedriva någon form av bestraffning.

Paradoxer och ideologiska dilemman

I personalens tal om teckenekonomi kan man urskilja två paradoxer: (i) *paradox om genomskinlighet och tolkning*, att TE alltid ska förstås som objektivt och genomskinligt samtidigt som det också innefattar tolkningsarbete i praktiken, och (ii) *paradox om belöning och bestraffning*, att poängen ska förstås som belöning och inte bestraffning, samtidigt som poängen också kan dras tillbaka. Dessa båda paradoxer är i sin tur också kopplade till ett underliggande ideologiskt dilemma rörande kontroll – frihet. Målet på ungdomshemmet är att de unga männen ska uppvisa ett "normalt" beteende, men av egen, fri vilja. De måste därför styras mot dessa normala beteenden samtidigt som målet är att de ska välja dessa (korrekta) beteenden själva. Som vi ska se försöker personalen hantera detta genom att positionera ungdomarna som ansvariga för sina egna handlingar och distansera sig själva från såväl poängfördelningen som utfallet av teckenekonomin.

Genomskinlighet och tolkning

I stort talar personalen om teckenekonomi som ett transparent system med objektiva regler, och att systemet därför är både rättvist och jämlikt. De förklarar ofta systemet

genom en "oskrivet-blad-metafor"; alla ungdomarna börjar dagen med noll poäng och jobbar sedan upp sig under dagen till den högsta möjliga poängsumman. Önskvärda beteenden specificeras i TE-manualen och om ungdomarna uppvisar dessa önskvärda beteenden får de motsvarande antal poäng. Genom denna metafor betonas genomskinlighet och rättvishet – samma regler gäller för alla, och alla känner till reglerna och poängskalan. Detta skapar en bild av valfrihet och betonar individens eget ansvar (eng. *responsibilization*; Rose, 1999). Det är individens eget val och ansvar om hen vill följa reglerna eller inte. I följande utdrag, från intervjun med personalen Nilla, synliggörs frågan om både genomskinlighet och objektivitet:

Sen teckenekonomin e ju smidig för att, dom vet reglerna, dom kan läsa sig till dom å dom vet vad som gäller, man behöver bara säga att "så e de ju" de e ba till å titta ... förr fick man ju ha andra metoder (ohörbart) idag, de va ju så "idag har du inte skött dig, idag får du inte göra de", nu kan dom se att dom inte har skött sig när dom tycker att dom har skött sig, de går å visa på ett annat sätt.

Nilla börjar med att beskriva TE som smidigt; de boende känner till reglerna eftersom de är nedskrivna och läses av alla och personalen kan plocka fram manualen och peka på de regler som gäller. När reglerna väl är nedskrivna i dokumentet kan de bli pekade på och hanterade som objektiva och stabila enheter, som något som den enskilda personalen i stunden inte kan påverka. I stunden, i praktiken, kan personalen då positionera sig som någon som endast läser och efterföljer regler, snarare än någon som disciplinerar. Detta understryker att det är den boendes eget val och ansvar att följa reglerna. Det kan jämföras med det Potter (1996) kallar ett externaliseringsredskap (eng. *externalizing device*), det vill säga ett verktyg som används i interaktion för att skapa fakta, sanningar och visa på objektivitet. Även ett utdrag från intervjun med personalen Lennart understryker genomskinligheten i systemet:

Men e om vi säger teckenekonomin de e ju ... de e ju en tydligare sak, om man säger så va för att, har man skött de bra så e de okej, har man skött de dåligt så ser man på poängen direkt.

Personalen Lennart beskriver hur TE är tydligt genom att man kan "se" ungdomarnas beteenden i deras samlade poäng. Deras modulkort blir till en form av "objektiv" representation av deras beteenden. Genom att man konverterar beteenden till poäng möjliggör man att beteenden kan talas om, utvärderas och rankas.

Även om personalen framför allt talar om TE som objektivt, rationellt och transparent, så förekommer också en annan, och motsatt, konstruktion av TE. Här talar personalen om TE som något som tvärtom är subjektivt och som kräver tolkning. Till exempel talade Åke om det problematiska med att en del av de boende har satt det i system att gå till olika i personalen med samma fråga i hopp om att till slut få det svar de hoppas på. I intervjun med Åke använde han idrott som ett exempel på en annan kontext där regler tolkas på olika sätt av domare, och betonar därmed att subjektiv tolkning är omöjligt att komma undan vilka regler man än arbetar med.

Frågan om genomskinlighet, tolkning av regler, vilka regler man skulle ha och hur detaljerade dessa skulle vara, var en ständigt återkommande fråga på Stillbrook, och personalen påtalade ofta hur viktigt det var att kontinuerligt arbeta med och uppdatera systemet. Det uppstod ibland en regelinflation; allt eftersom frågor uppstod kring vilka beteenden som var önskvärda och vilka som inte var det, lade personalen till allt fler och alltmer detaljerade regler till manualen. När reglerna till slut blev för många för att personal och ungdomar skulle kunna hålla ordning på dem blev personalen tvungen att rensa och drastiskt dra ned på antalet. Detta kan man se som ett sätt som paradoxen om genomskinlighet och tolkning blir synlig på. Å ena sidan strävar personalen efter genomskinlighet och "rättssäkerhet" – samma regler ska gälla för alla och av den anledningen vill man minimera personalens egna subjektiva tolkningar – å andra sidan är det sociala livet alltför komplicerat för att det ska vara möjligt att specificera alla möjliga versioner av tillåtna och icke-tillåtna beteenden i en manual.

Belöning och bestraffning

På SiS webbplats stod det under tiden för studien en kortfattad presentation av TE där det beskrevs att syftet med TE är att förstärka, det vill säga belöna, önskvärt beteende:

Teckenekonomi används för att motivera och förstärka önskvärda handlingar eller beteenden. Genom att man systematiskt uppmärksammar och premierar önskade beteenden ökar dessa. Samtidigt minskar problembeteenden, eftersom de är motsatsbeteenden till de önskvärda beteenden man fokuserar på i teckenekonomin.

[...]

Det ska vara mycket tydligt för den unge/klienten vilka beteenden som är bra eller önskvärda, och vilka beteenden man vill arbeta bort, och som alltså leder till att hon/han inte får poäng. Detta skapar förutsägbarhet, ger den unge/klienten möjlighet att själv påverka utgången och motverkar att hon/han känner sig orättvist och godtyckligt behandlad (Statens institutionsstyrelse, 2011).

På Stillbrook talar också personalen främst om TE i form av belöningar, motivation och att målet är att hjälpa ungdomarna till en beteendeförändring. Det konstrueras ofta som en motsats till, eller något drastiskt annorlunda än, interventioner som involverar bestraffning. Det händer dock ofta att ungdomarna talar om TE som något som kan användas av personalen för att straffa. Detta är personalen medvetna om och de talar ofta om vikten av att inte använda TE på ett bestraffande sätt. I följande citat svarar Britta (personal) på frågan om hur det är att arbeta med ART och TE, och hon berättar om svårigheter hon hade med TE i början:

Ah de va nog att att lära sig att se teckenekonomin som ett belöningsystem å inte ett bestraffningssystem, att att få in de att eh ... man får bra bra eh konsekvenser av om man liksom följer regler, att å istället för att tänka att "ja e den vuxna som bestraffar hela tiden om inte du sköter dig" ja tror att de handlar om de att lära sig å se de som, ett belönings-system, du startar på dina noll poäng på morgonen när du stiger upp, å så har du möjlighet

å tjäna dina sexton eller tjugo poäng då, under dagen, å att de gör man på ett ... bra å eh, uppförande å ett bra sätt att följa regler, att att få in de tankesättet tror ja ... för t- till å börja me så kunde ja nog mer se de som ett bestraffningssystem, ja gjorde nog de, till börja me.

Här kan vi skönja paradoxen om belöning och bestraffning, när Britta förklarar hur svårt det var att lära sig att TE ska förstås som ett belöningssystem och inte ett bestraffningssystem. Hon medger att TE kan uppfattas som bestraffande, men betonar att det handlar om att lära sig det rätta sättet att förstå TE. Detta innebär också att ungdomarna måste lära sig att förstå systemet på rätt sätt, vilket kan ta tid.

Om ungdomarna inte lär sig att tänka rätt om systemet utan uppfattar det som en form av bestraffning så uppstår problem, det kan hända att de förstår det som att personalen använder systemet för att hota eller muta dem till rätt beteenden. I citatet nedan talar personalen Nilla om detta problem.

Ungarna kan se de som att ... vi mutar dom, hotar dom me att ta poäng å de här men ... så e de ju inte egentligen, men dom kan ju uttrycka de ibland va men de e ju inte så att vi tar poäng för de e ju dom som inte får poäng ... dom uppfyller ju inte ... de som ska uppfyllas men de kan ju bli lite ... för dom kan ju, dom tar de ju på fel sätt ibland då.

Nilla förklarar att ungdomarna inte har förstått vem det är som är ansvarig för poängen. Det handlar inte om att ungdomarna bestraffas om de inte får ett poäng, eftersom de endast kan tjäna poäng. Ungdomarna är själva ansvariga för sin poängintjänning. Nilla refererar till begreppet "att uppfylla modulen", vilket betonar ungdomarnas beteende och (den objektiva) TE-manualen. Den korrekta tolkningen är att ungdomarna inte har uppfyllt det som ska uppfyllas enligt manualen, inte att en personal tar poäng från dem.

I denna typ av resonemang är personalen tydligt frånvarande som aktörer, det beskrivs mer som en objektiv process där tolkning från personalens sida inte sker – det är helt och hållet upp till ungdomarna själva vilka poäng de får. Det handlar om ungdomar som inte tar sitt eget ansvar och som ibland inte har förstått TE på rätt sätt.

Personalens hantering av paradoxer och dilemman

Delar av personalen på Stillbrook reflekterade själva över vissa aspekter av dilemman i det praktiska arbetet med TE: (i) olika personal kan göra olika tolkningar av beteenden, och (ii) att ta bort intjänade poäng kan förstås som en bestraffning av ungdomarna. Dessa dilemman var en del av vardagen på Stillbrook och något som återkommande förhandlades om och hanterades.

I citatet nedan diskuterar Per hur det är att arbeta med TE och berör frågan kring tal som handling:

Ja, de har ju sina fördelar å nackdelar eh, de, ja tycker de e väldigt ... väl fungerande absolut eh, de e ju en metod som man kan använda, däremot så kan de bli, ibland till en bestraff-

ning nästan mer än belöningsystem, tyvärr, att "där missar du en poäng", man lägger de lite fel ibland man tar poäng istället för att dom förtjänar dom eh, där "idag blir du nollad för att du gjort de här" eh, så att de e de konstigt, eller de de de e som e fel me den att de kan bli som en bestraffning å i grabbarnas ögon så blir de ju som ett bestraffningssystem.

Per berör här frågan om kontroll, när han talar om att problemet med TE grundas i hur personalen "lägger de" när de talar med ungdomarna. När personal säger att "där missar du en poäng" eller att ungdomar blir "nollade" i stället för att tala om att de tjänar poäng, så missar de själva kärnidén. Det är genom att personalen talar på detta sätt som det kan "bli" ett bestraffningssystem. Per betonar alltså den retoriska aspekten, vikten av att välja rätt ord när de talar om TE för att konstruera det som ett belöningsystem.

Förutom betydelsen av hur personalen talar om TE måste personalen även arbeta med sina tankar om och känslor kring systemet. I Brittias redogörelse nedan förklarar hon hur sättet personal talar om TE på är kopplat till deras tankar om det. Personalen kan antingen prata om att en ungdom inte tjänar poäng eller att han förlorar poäng. Oftast säger personalen att ungdomar antingen får en "uppfylld modul" eller en "inte uppfylld modul." Om en personal väljer att säga "nu förlorade du poäng" så tyder detta på "bestraffningstänkande".

Men de handlar om tankesättet hos personal, bara hur man säger de att eh ... om vi säger att de kommer till en situation, ehh, där en elev inte kommer å få en uppfylld modul, att man väljer att säga "nu gjorde ditt beteende till att inte du tjänade poängen här, du fick uppfylld modul" istället för att välja att säga "nu förlorade du poäng" ... för där har du alltså de blir, för mig blir de jättestor skillnad för då, säger du att "där förlorade du" eller "där rök en poäng" e de bestraffningstänkande.

Att lära sig att tänka på TE på detta sätt, som belönande snarare än bestraffande, kräver mycket och kontinuerligt arbete – ibland beskrivs det även som en inre konflikt. Det är alltså inte bara ungdomarna som måste lära sig tankesättet bakom TE, utan också personalen. Som en annan personal, Lotta, berättade, kan TE också förstås som ett styrmedel, som kan användas för att styra ungdomarna till önskvärda beteenden. I den lokala behandlingskulturen råder samtidigt ett starkt "frihetsideal" som betonar omvårdnad i form av stöd och nära förtroendeingivande relationer mellan personal och ungdomar i hopp om att de unga själva ska inse och välja normalt/önskvärt beteende. Av den anledningen blir det också nödvändigt för personalen att positionera ungdomarna som (helt) ansvariga för sina handlingar.

Sammanfattande diskussion

I linje med tidigare forskning om institutioner som bedriver tvångsvård av psykosocialt utsatta unga (t.ex. Cox, 2011; Gray & Salole, 2006; Inderbitzin, 2007a; 2007b), visar denna studie att den dagliga vården karaktäriseras av motstridande ideologier. Genom

att studera en lokal behandlingskontext (ett ungdomshem) kan vi få syn på hur vidare ideologier kring tvångsvård av unga kombineras i praktiken och skapar något nytt (jmf. Gray & Salole, 2006). Detta betonar också att vi måste tolka personalens konstruktioner av TE i relation till dessa vidare ideologier för att de ska bli förståeliga.

De paradoxer som uppstod i personalens tal om TE (genomskinlighet och tolkning; belöning och bestraffning), bidrog med ett antal retoriska resurser: (i) "Oskrivet-blad-metaforen" användes som en resurs som betonade genomskinligheten och hur rättvist systemet var och att poängen skulle förstås som belöningar snarare än bestraffningar. Metaforen konstruerar TE som ett genomskinligt och rättvist system som belönar önskvärt beteende snarare än tvingar fram det. (ii) Regler och siffror används som externaliseringsredskap (eng. *externalizing devices*; Potter, 1996), som konstruerar TE som objektivt och transparent.

Enligt den teori om ideologiska dilemman som Michael Billig och hans kollegor (1988) argumenterar för, består ideologier alltid nödvändigtvis av motstridiga teman, och detta gäller även kopplingen mellan formell och vardaglig ideologi: ideologi översätts inte på något enkelt sätt från formell ideologi till vardagsdiskurs. Vi kan alltså förstå de paradoxer som synliggörs i personalens tal om TE som att de är kopplade till det övergripande ideologiska dilemmat kring kontroll och frihet.

Om vi granskar praktiken av TE utifrån vilka ideologier som representeras där kan vi se vissa motsättningar. Till att börja med kan vi peka på flera starka disciplinära drag i praktiken av TE. Praktiken av TE bygger här på en form av "total miljö" (eng. *total environment*) vilket är en aspekt av den form av disciplinering som Foucault beskriver, där målet med disciplineringen är att konstruera följsamma kroppar, lydiga och formbara individer som lyder auktoritet och som kan styras och förbättras (Foucault, 1977). Andra disciplinerande drag på ungdomshemmet är den stängda miljön. En stängd miljö är nödvändig för disciplinering, en miljö där individerna placeras och kontrolleras i olika rum, till exempel för att undvika att de grupperar sig mot överheten (Foucault, 1977). Schemat är ytterligare en viktig aspekt för disciplinering eftersom det bryter ned dagen i enheter och kan kontrollera individerna vad gäller både tid och plats. Båda dessa aspekter av disciplinering återfinns vi i TE, där det i schemat specificeras, i olika mån, när och på vilka platser ungdomarna ska befinna sig under dagen (t.ex. att sitta vid köksbordet en viss tid eller att de inte får vistas inne på varandras rum).

Foucault beskriver vidare tre delprocesser i disciplinering: 1) övervakning i syfte att tillskaffa sig kunskap om människor, 2) bedömning, vilket involverar en ständig utvärdering av individens beteende i förhållande till normer och regler, och 3) examination, vilket kombinerar de första två i syfte att klassificera (normala och onormala individer) och bestraffa (Foucault, 1977). Dessa processer återfinns i arbetet med TE, där önskvärda beteenden har specificerats i en manual som sedan används för genomgående utvärdering och examination av de unga på ungdomshemmet, när de får poäng (och ibland blir av med poäng) beroende på hur väl de följt manualen. Kivett och Warren (2002) visade i sin studie av ungdomshem i USA hur dessa typer av system förkroppsligar en totalitär institutionell blick/övervakning, samtidigt som de också fann att förbjudna beteenden ofta ignorerades, trots att syftet var total kontroll.

Samtidigt som det finns starka disciplinerande drag i sättet TE praktiseras på, så finns det också drag av en annan ideologi som snarare relaterar till de nyare typer av kontroll som ibland kallas för avancerade liberala rationaliteter (eng. *advanced liberal rationalities*; Rose, 1999, 2000). Här handlar styrning av individer snarare om att skapa eftersträvansvärda subjektspositioner (jmf. identiteter). Individer uppmuntras i stället att arbeta med att förbättra och styra sig själva för att uppnå frihet, snarare än att lyda någon auktoritet. Inom fängelse- eller institutionsvård handlar det om att ansvarsgöra individer, att få dem att involvera sig i sin egen rehabilitering genom självstyrning (Garland, 1997; Hannah-Moffat, 2001; Rose, 2000). Den önskvärda individen är någon som är aktiv, företagsam och ansvarsfull; "each person should be obliged to be prudent, responsible for their own destinies, actively calculating their own destinies, actively calculating about their futures and providing for their own security and that of their families [...]" (Rose, 2000, s. 324). Teckenekonomi kan alltså förstås som en sorts strategi för ansvarsgörande (eng. *responsibilization*; Garland, 1997; Hannah-Moffat, 2001; Rose, 2000). Personalen strävar efter att använda TE som ett verktyg för att uppmuntra och motivera ungdomarna till positivt, önskvärt beteende, snarare än som en bestraffning eller att tvinga dem till lydnad (jmf. Crewe, 2007). Den lokala behandlingsideologin på Stillbrook handlar alltså om att få de unga männen att självmant välja att ta ansvar och välja att bete sig "normalt", vilket här innebär att följa TE-manualen.

Kombinationen av de disciplinära aspekterna på ungdomshemmet och av praktiken av TE, med de så kallade avancerade, liberala rationaliteterna som strävar efter att skapa självstyrande, ansvarsfulla och fria individer, skapar för personalen, vad man inom diskurspsykologin kallar, "problematiske subjektspositioner" (eng. *troubled subject positions*; Wetherell, 1998). Eftersom målet är att de unga frivilligt ska välja ett bete sig korrekt så kämpar personalen med att, trots de strikta och disciplinära riktlinjerna och poängsystemet som TE utgör, positionera ungdomarna som ansvariga för sina egna handlingar och fria att själva ta beslut om sina beteenden, och därmed att positionera sig själva som icke auktoritär personal. En "god personal" varken tvingar eller straffar och är endast en "objektiv läsare av regler" För att närma sig detta krävs en hel del arbete för att "förstå systemet på rätt sätt" samt retoriskt arbete för att konstruera ett objektiva belöningsystem.

De interaktionsstrategier ("oskrivet-blad-metaforen" och användningen av siffror och manualer som externaliseringsredskap) som synliggjordes i personalens tal fungerar som ett sätt att hantera talaridentiteten och att dölja det faktum att den som talar kan ha något att vinna eller förlora på vad som sägs.⁶ Personalen använde regler och nummer (i detta fall, poäng i TE-systemet) som resurser för att konstruera det som sägs som objektiva fakta (Potter, 1996), och samtidigt positionera sig själva som att de endast följer TE-reglerna snarare än att de utövar kontroll eller bestraffning. I nästa kapitel riktas ljuset från personalens identitetsarbete mot ungdomarnas identitetsarbete och motstånd.

⁶ Detta är något som alla talare måste hantera i någon utsträckning i social interaktion (se exempelvis Buttny, 1993; Potter, 1996) men som kan förstås ha en särskild betydelse i ungdomshemspraktiken för personalens positioneringsarbete i arbetet med TE.

Kapitel 4: Mellan ansvars- görande och disciplinering – ungdomarnas identitetsarbete och motståndsstrategier⁷

I föregående kapitel synliggjordes framför allt de disciplinära aspekterna av den generella teckenekonomin, i detta kapitel kommer jag snarare att fokusera på och undersöka de aspekter som betonar individuell autonomi i den andra versionen av TE som användes på Stillbrook – en version jag kallar *självutvärdering*. Fokus inom denna version av TE är att ungdomarna ska träna sig på att själva utvärdera och betygsätta sitt beteende.

Som nämndes i kapitel 3 handlar den liberala styrningsrationaliteten om en styrning genom frihet, och bygger bland annat på ett konstruerande av önskvärda/åtråvärda subjektspositioner (Rose, 1999, 2000). Målet är att individer självmant ska internalisera samhälleliga ideal och uppföra sig i enlighet med dem – i korthet, att bli moraliska subjekt – snarare än att tvingas anpassa sig (Foucault, 1991, 1997). Individen kan använda olika verktyg till att arbeta på och förbättra sig själv till kropp men framför allt själ, i syfte att göra sig själv till en moralisk eller legitim medborgare. Vad som förstås som moraliskt eller önskvärt och vilka verktyg som kan användas varierar med tid och plats (Foucault, 1997). I detta kapitel kommer jag att beskriva vad det innebär att "bli moralisk" (eng. *become ethical*) som intagen på Stillbrook.

Inom institutionsvård av unga finner man många exempel på påverkansprogram som anammar olika strategier för ansvarsgörande, och som betonar självhjälp och självkontroll. I dag bygger många av de mest populära programmen på kognitiv beteendeterapi, KBT (se exempelvis Gray, 2009; Kemshall, 2002; Muncie, 2006). Snarare än att fungera tvingande, syftar dessa typer av program till att transformera de intagna till aktiva, lagföljande, ansvarstagande medborgare genom att påverka deras tankemönster (Cox, 2011; Fox, 1999, 2001). Cox (2011) belyser samtidigt svårigheten i att skapa fria och ansvarstagande individer i en väldigt kontrollerad miljö såsom låsta ungdomshem. I sin studie av påverkansprogram på ungdomshem i USA, fann hon att programmen försökte få de unga att uppvisa självdisciplin och ansvarstagande i en kontext där det finns väldigt få möjligheter till att göra det, där de unga samtidigt uppmuntrades till total underkastelse inför auktoritet.

Andra studier har pekat på hur dessa typer av program också innehåller disciplinerande moment. I Kivett och Warrens (2002) etnografiska studie av ett grupphem för

⁷ Detta kapitel bygger på Gradin Franzén (2015).

ungdomsbrottslingar, beskriver de till exempel hur de beteendemodifieringsprogram som användes kan förstås som en urbild av disciplinering genom sina försök att utöva total kontroll över de unga människors dagliga rutiner och kroppsrörelser. Man kan alltså säga att studierna belyser ambivalenta aspekter av tvångsvård av unga, genom att institutionerna både utövar noggrann kontroll och strävar efter individer som agerar utifrån egen fri vilja.

Motstånd

Intagna underkastar sig dock inte dessa typer av behandlingsprogram eller annan social kontroll utan motstånd. I bestraffande miljöer, såsom fångelser, kan motståndet ibland anta dramatiska former genom exempelvis upplopp eller hungerstrejker. Men, genom bland annat etnografisk forskning har man också synliggjort mindre uppenbara och mer subtila former av motstånd och visat hur makt-motståndsförhållanden hela tiden förhandlas och omförhandlas i vardagsinteraktioner (Crewe, 2007; Bosworth & Carrabine, 2001). Detta perspektiv på makt bygger på idén om makt som decentraliserad, relationell och alltid knuten till motstånd (Foucault, 1978). När de intagna gör motstånd mot institutionens makt så öppnas samtidigt nya möjligheter för att skapa nya subjektpositioner. Detta innebär alltså att subjektpositioner inte kan bestämmas av institutionen fullt ut, och att motstånd alltid är möjligt i någon form (Fox, 2001).

Det finns inte mycket forskning om motstånd bland unga i tvångsvård eller fängelse (Cesaroni & Alvi, 2010), men Wästerfors (2011) har exempelvis presenterat hur unga i tvångsvård inte underkastar sig auktoritet eller kontroll på något enkelt vis. Andra studier har visat att unga kan använda regler och personal till sin egen fördel (Cesaroni & Alvi, 2010) och på ett medvetet sätt bryta mot regler för att påverka de dagliga rutinerna och återfå lite kontroll över sin situation (Bengtsson, 2012). Cox (2011) har också funnit att intagna kan utöva motstånd genom att låtsas delta i rehabilitering ("faking it"), eller genom att tillmötesgå personalen på ett uttänkt sätt, eller, tvärtom, att medvetet missköta sig för att ta tillbaka lite kontroll över sin situation. Med några undantag (se exempelvis Fox, 1999, 2001) finns det få studier som undersöker hur ansvarsgörande går till i praktiken. Phoenix och Kelly (2013) närmar sig frågan i sin intervjustudie av unga i England, där de undersöker dömda ungdomsbrottslingars upplevelser av ansvarsgörande i de interventioner de möter efter domen. Ungdomarna upplevde att kärnan i ansvarsgörandet var att inse att de var ensamma, i bemärkelsen att ingen annan kan hjälpa dem att förändra sina liv (2013).

I analysen nedan undersöks ansvarsgörande *i praktiken* från ett interaktionistiskt perspektiv. Fokus ligger på den beteendemodifierande praktik som förekom på Stillbrook, där man försökte förmå de unga att granska, utvärdera och betygsätta sitt eget beteende, som en del i det institutionella målet att göra de unga till ansvarstagande, självstyrande individer. Samtidigt finns det situationer där de unga männen får och uppmuntras att positionera sig som barn – som till exempel när de väljer att titta på Boli-bompa eller när en ungdom som håller på att lära sig spela gitarr får beröm när han spe-

lar en barnmelodi för personalen och medboende. Sådana händelser förekommer ofta utan inslag av ironi och utan att det görs narr av ungdomarna för att de är barnsliga.

I analyserna av interaktionen mellan personalen och de unga synliggörs både försök till ansvarsgörande från personal och unga, och ungas motstånd emot ansvarsgörandet. Analysen synliggör också hur ansvarsgörande är kopplat till subjektivitet, eller som det kallas i vardagligt tal: identitet. Här använder jag mig av positioneringsteori (Davies & Harré, 1990; Wetherell, 1998) för att undersöka vilka subjekspositioner som konstrueras i diskurs och hur dessa upptas och förhandlas om av deltagare i interaktion.

Självutvärdering på Stillbrook

Som diskuterades i föregående kapitel, innehåller den generella versionen av TE starka disciplinära och kontrollerande aspekter, som kan sägas sträva mot foglighet. Den individuella versionen av TE-självutvärderingen kan vi snarare förstå som en form av strategi för ansvarsgörande som syftar till att omvandla de unga till skötsamma och självstyrande subjekt – alltså till ”normala unga vuxna” (jmf. Phoenix & Kelly, 2013). I självutvärderingsprogrammet uppmuntras ungdomen att aktivt engagera sig i sin egen rehabilitering genom att vara delaktig i att identifiera vilka ”problematiska beteenden” han bör försöka förändra och hur beteendeförändringen ska utvärderas och betygsättas. När personalen och den unge har kommit fram till detta, sammanställer personalen en manual, oftast med upp till tre uppgifter som den unge ska träna på och sedan använda tillhörande utvärderingskriterier för att utvärdera och betygsätta sig själv. Varje kväll har ungdomarna individuella samtal med någon ur personalen då de går igenom uppgifterna och den unge ska träna sig i att utvärdera sitt eget beteende med hjälp av manualen. Först ska ungdomen själv läsa igenom uppgifterna och utvärderingskriterierna och komma fram till vilket betyg han bör få. Sedan sätter personalen betyg innan båda parter diskuterar sig fram till vilket betyg som ska gälla. Här finns det alltså en explicit uppmaning till ungdomarna att utöva självreflektion och självreglering. Med Foucaults termer kan man förstå självutvärderingsprogrammet som en självteknologi – ett sorts verktyg som en individ kan använda för att arbeta på sitt eget själv för att skapa en åtråvärd subjektivitet (Foucault, 1997). På Stillbrook kan alltså den unge, med hjälp av programmet, skapa en identitet som en ansvarsfull ung man som är villig att arbeta med sig själv, snarare än som exempelvis en ungdomsbrottsling som underordnar sig auktoritet.

Utformningen av denna praktik på Stillbrook belyser den komplexa kontexten som tvångsvården utgör då den skapar paradoxala subjekspositioner. Ungdomarna uppmuntras på samma gång att styra sig själva och att rätta sig efter förbestämda regler för uppförande/beteenden, och de positioneras både som ansvarstagande unga män och som små pojkar. I det följande avsnittet kommer jag att analysera fyra fall där ansvarsgörande aktualiseras och där de unga uppvisar olika grad av motstånd. Det första fallet handlar om Tadek som var så pass ny på ungdomshemmet att han ännu inte hade börjat med självutvärderingsprogrammet, men han befann sig redan i en process där han uppmuntrades att reflektera över sitt eget beteende och delta aktivt i sin egen behandling.

Novisen

Fall I – Tadek: Motstånd mot rehabilitering

Tadek (14 år) var den senast ankomne på Stillbrook och hade blivit intagen några månader innan jag påbörjade inspelningen av kvällssamtal. Han hade ännu inte påbörjat arbetet med den individuella teckenekonomin, självutvärderingen, och därför bestod hans kvällssamtal främst av diskussioner och utvärderingar baserat på den generella teckenekonomin. I de följande två utdragen kan vi se hur Tadek utövade motstånd emot den grundläggande premissen att manualer och regler är till hjälp snarare än till bestraffning.

Utdrag I⁸:

Tadek har ett kvällssamtal med två av sina kontaktpersoner. Personalen har tidigare uttryckt att han brister i sin förmåga att följa reglerna gällande att hålla ordning på rummet och att följa tiderna i schemat. Denna dag har Tadek också "misslyckats" med att bli klar med sin tvätt i tid. Åke fick en idé om att göra en särskild tvättmanual åt Tadek och har tagit med sig ett exempel på en sådan som de tidigare använt på hemmet.

- 34 **Per**⁹ Nu är det [så här]
35 **Åke** [Nu är det] följande som gäller (.) eh
36 eftersom att du har så svårt att få klar din tvätt (1)
38 **Per** För [det har du]
39 **Åke** [Så gör vi] en mall här åt dig (.) som du kan
40 använda dig av (.) eh nu står det onsdagar här men
41 jag kommer lägga fram en ny till dig som det står
42 torsdagar (1) 'Första maskinen startar jag direkt
43 efter fikat på eftermiddagen' de e ju klockan tre
44 de e ju då vi får börja starta tvätten (.) eller
hur?
46 (2)
47 **Åke** "Direkt efter middagen (.) så hänger du första
48 maskinen och startar maskin nummer två"
49 (2)
50 **Åke** "Klockan arton (.) så gör du likadant"
51 Tadek Ska ni göra så hela tiden medans ja e här?
52 ((Irriterad röst))
53 **Åke** Tills du: (.) klarar av utan lapp
54 Tadek ((Suckar och vänder bort ansiktet från Åke))

8 I dessa utdrag har jag använt en förenklad version av Jeffersons (2004) transkriptionssystem som är vanligt förekommande inom samtalsanalys, se appendix för en förteckning.

9 För att underlätta läsningen är personalnamn skrivna i fet stil.

Åke och Per inleder genom att upplysa om att det som följer i konversationen är något nytt och något som inte är förhandlingsbart ("nu är det följande som gäller"). I denna typ av formulering undviker Åke att ta ägandeskap över införandet av den nya manualen vilket kan vara ett sätt att tona ned auktoritär kontroll (Hepburn & Potter, 2011) – alltså, Åke konstruerar det som att det handlar om att personalen endast följer institutionens konventioner (snarare än att exempelvis säga "jag har bestämt att vi ska göra så här"). Denna åtstramning (tillägg av ytterligare en manual) ges förklaringen att Tadek har svårt att få sin tvätt klar. Att notera här är att händelsen där Tadek misslyckades med sin tvätt genom att inte flytta tvätten till torktumslaren vid rätt tillfälle konstrueras som ett individuellt problem som han behöver få hjälp med. Detta liknar det Wästerfors (2011) fann, att personal på ungdomshem tenderar att tolka nytillkomna ungdomars problem som individuella, snarare än som institutionella.

På Stillbrook beskrivs regler och manualer som behandlingsverktyg som ska hjälpa ungdomarna med denna typ av individuella problem. Men, när Tadek frågar "ska ni göra så här hela tiden medans jag är här" skapar han en kontrasterande version (eng. *contrasting version*; se exempelvis Edwards & Potter, 2001) av innebörden i införandet av den nya manualen, nämligen att den nya manualen är en bestraffning snarare än en hjälp. Detta kan också förstås som en form av motstånd mot subjekspositionen "någon som är i behov av hjälp eller behandling". Alltså: personalen försöker uppmuntra Tadek att acceptera reglerna och uppvisa en villighet att förändras genom att ta emot den erbjudna hjälpen. Men Tadek gör motstånd, inte bara genom vad han säger utan också genom att bli tyst, sucka och vända bort huvudet. Några rader senare inbjuder Åke Tadek att delta genom att läsa manualen.

Utdrag 2:

- 111 Åke Förstod du texten då? Om du läser igenom den [utan
112 å (xxx)] ((försöker räcka manualen till Tadek))
114 Tadek [Ja
115 jag förstår ((irriterad röst, tar inte emot
manualen))]
116 (2) ((Tadek och Åke tittar på varandra))
117 Åke [Ja du förstår mm]
118 Tadek [Jag kan det utantill ja]
119 Åke Kan du den utantill?
120 Tadek °Ja: jag vet allt°

Tadek går inte med på att läsa manualen utan säger att han kan den utantill. Intressant att notera här är att Åke ber honom läsa manualen ("den"), medan Tadek säger att han förstår och att han kan "det" utantill, och förmedlar att han förstår och vet hur man tvättar utantill. Tadek gör alltså motstånd mot hela Åkes projekt som bygger på att anledningen till att han inte blev klar med tvätten i tid var en individuell kunskapsbrist hos Tadek. Åke framställer Tadek som någon i behov av hjälp – Tadek gör motstånd mot den bilden. Vi kan också se hur Tadek successivt ökar graden av motstånd. I utdrag 1

suckar han och vänder bort blicken. Han tar sedan inte emot manualen som Åke räcker honom, han låter irriterad, håller fast Åkes blick och håller tystnaden i två sekunder (vilket i samtal är en lång tid). Han fasthåller att han "kan det utantill" och till slut sänker han rösten på ett effektivt vis när han säger att han "vet allt".

Sammanfattningsvis ser vi att (1) beteendet (att inte bli klar med tvätten i tid) konstrueras som ett symptom på ett individuellt problem som (2) individen (Tadek) behöver få hjälp med att justera. Vidare (3) framställs regler och manualer som verktyg som bidrar med stöd/hjälp, och (4) Tadek uppmanas att delta i behandlingen genom att läsa manualen. Tadek uppvisar emellertid motstånd (på flera sätt) mot att bli positionerad som någon som behöver hjälp, och positionerar sig i stället som att han är utsatt för bestraffning. Samtalen illustrerar således hur uppfattningar om verkligheten, om institutionen och dess roll, om ungdomen och hans behov/problem samt vilka identiteter aktörerna har, ständigt förhandlas om i interaktion.

Självutvärdering och motstånd

Följande utdrag kommer från självutvärderingssamtal med tre olika ungdomar på hemmet. De tre fallen visar på olika former av motstånd, vissa tydligare än andra. Vi kan också se två huvudsakliga, återkommande, paradoxer: mellan målet om självstyre och disciplinär kontroll och mellan framställningen av ungdomarna som såväl små pojkar som ansvarstagande unga män.

Fall 2 – Markus: Motstånd genom att följa manualen

Markus (15 år) hade varit på Stillbrook i över ett år, och personalen beskrev honom ofta som någon med problem att följa regler och med socialt samspel. Denna vecka var hans självutvärderingsuppgifter att träna på att följa manualen rörande ordningen på rummet samt träna på att konversera och på att svara hövligt när folk pratar med honom. I de följande utdragen ser vi hur Markus både uppvisar villigt deltagande i behandlingen/vården och (paradoxalt nog) gör motstånd mot ansvarsgörandet genom att följa manualen för bokstavligt.

Utdrag 3:

Lotta, personal, och Markus sitter inne på Markus rum och går igenom dagens självutvärdering. Lotta läser de betyg som Markus har gett sig själv. På uppgiften "att träna på att följa manualen gällande rummets ordning" har han gett sig själv ett IG.

- 50 **Lotta** Ah jag kan hålla med dig om att det är IG (.) för
51 här ser det ut som ett bombnedslag ((pekar på
52 skrivbordet))
53 **Markus** Ja men DE:: står inte med på mina manualer ((pekar
54 på manualerna som hänger ovanför skrivbordet))

- 55 **Lotta** Att du får ha det lite [o-] stökigt så där=
56 **Markus** [mm]
57 **Markus** =Ja
58 **Lotta** Det står att du får ha det så?
59 **Markus** Det står inte att jag får ha det så men det står
60 inte heller att jag inte får ha det
61 **Lotta** Men de e stökigt?
62 **Markus** Ja, men det är inte därför jag har satt ett IG
63
64 **Lotta** Vad sa du?
65 **Markus** Men det är inte därför jag sätter ett IG
66 **Lotta** Är det inte det?
67 **Markus** Nä det är för sängen

Lotta håller med om att det ska vara ett IG i betyg för uppgiften. Markus påpekar då att han inte har gett sig själv ett IG på grund av att skrivbordet ser ut som ett "bombnedslag" (något han själv kallat skrivbordet för tidigare i samtalet), utan snarare för att hans säng inte är perfekt bäddad. Detta kan vi förstå som en mer explicit form av motstånd genom att utnyttja otydligheter i manualen, i detta fall, ett område där manualen var mindre detaljerad. Markus argumenterar för att manualen inte uttryckligen specificerar att han måste ha någon särskild ordning på sitt skrivbord. Här kan man säga att han på ett ironiskt sätt blottar systemets disciplinära inslag. Målet är att ungdomarna ska utöva frivilligt självstyre snarare än att blint följa regler. Samtidigt har de ett stort antal väldigt specifika regler de måste följa vilket lämnar lite utrymme att uppvisa egen vilja. Om det inte står i manualen att man måste städa sitt skrivbord på ett särskilt sätt så får man ha det stökigt och det är inte grund för ett IG. Detta är ett förfinat sätt att synliggöra svagheter i ett system. Markus gör på ett skickligt sätt motstånd mot systemet på dess egna villkor (jmf. Crewe, 2007) genom att hantera regler som att de står över allt annat, liksom personalen ofta talar om regler som något bara finns och måste följas.

Markus visar att han har läst och förstått manualen och att han är villig att följa den. Han är till och med villig att delta i betygsättningen av sitt beteende, på det sätt som krävs av självutvärderingsprogrammet. Men han kan också förstås som att han följer manualen *för* bokstavligt. Genom att argumentera för att han bara behöver uppvisa de beteenden som står i manualen kan vi se det som att han, på ett sätt, positionerar sig som någon som följer reglerna blint, som någon som är föremål för styrning och som lyder auktoritet. Detta snarare än att positionera sig som ett självstyrande subjekt som deltar i och tar ansvar för sin egen vård. Diskussionen om skrivbordet avslutas genom att Lotta fastslår att manualen kommer att uppdateras så att den också omfattar ordningen på skrivbordet. I detta fall, precis som i fallet med Tadek, innebär problemlösningen fler och mer detaljerade regler.

Lotta och Markus går vidare till att diskutera de andra två uppgifterna i hans självutvärderingsprogram. I följande utdrag diskuterar de uppgiften "att träna på att svara hövligt när folk pratar med honom." Lotta förklarar att från hennes perspektiv så har Markus problem med detta. Hon föreslår att hon ska hjälpa honom med detta genom att

ge honom en signal ("åhajajaj" samtidigt som hon rör vid sin mun) när hon tror att han är på väg att vara otrevlig.

Utdrag 4:

- 188 **Lotta** För ibland tror jag inte du är medveten om att du
189 gör så
190 Markus (4)((Skakar på huvudet))
191 Markus Fyll i
192 **Lotta** mm
193 Markus (°jag vill) nanna°
194 **Lotta** Vill du nanna? ((smiley voice))
195 Markus °Ja (xxx)°
196 **Lotta** Förstod du vad jag menade nu?
197 Markus Ja:
198 **Lotta** Vad menade jag?
199 Markus Det du sa
200 **Lotta** Vad sa jag då?
201 Markus D(h)e d(h)u sa
202 **Lotta** Berätta för mig vad du- vad jag sa
203 Markus Att du ska göra s- 'ajajajaj' ((rör munnen)) akta
204 munnen ((uttråkat tonläge))
205 **Lotta** M åh då- när ja gör så ['åhajajaj']
206 Markus [Ska jag knipa käften!]
207 **Lotta** Stänger du munnen (.) eller 'nu stänger du din
208 lilla söta mun'
209 Markus °Fast så sa jag kanske inte men eh° Du=
210 **Lotta** =Du ska- du behöver inte säga det till mig men jag
211 kan säga det till dig
212 Markus Ah men du, den e störande ((visar en del av foten
213 för Lotta))

Lottas förslag på en signal påminner om vad föräldrar kan säga till ett litet barn som är på väg att göra något förbjudet som att röra vid en het spisplatta. Markus var 15 år vid detta tillfälle och han, och de andra ungdomarna på hemmet, deltog i ART, ett behandlingsprogram som på ett tydligt sätt positionerar de som deltar i programmet som faktiska eller potentiella ungdomsbrottslingar med aggressionsproblematik (jmf. Andersson, 2008). Men i detta fall positionerar Lotta Markus som ett litet barn.

Efter att de två har talat en längre stund om Markus problem med att vara hövlig och Lottas förslag på en signal, kan vi se att Markus gör ett försök att avsluta samtalet genom att be henne fylla i betyget och genom att på ett ironiskt sätt använda det barnsliga ordet "nanna". Med hjälp av ironi positionerar han sig som det motsatta, vilket alltså kan förstås som ett sätt att göra motstånd mot Lottas framställning av honom som ett barn (cf. Kotthoff, 2009). Lotta kan ses plocka upp ironin när hon säger "vill du nanna" med leende i rösten, men fortsätter samtalet trots Markus försök att avsluta det.

Fall 3 – Janek: Att uppvisa (förbestämt) initiativtagande

Janek (15 år) hade varit på Stillbrook i ungefär ett år. Personalen ansåg att han hade gjort framsteg i behandlingen och därför fick han möjligheten att flytta ut till ett hus bredvid huvudhuset. Att bo i det separata huset ger ungdomarna något mer frihet, till exempel genom att de har en egen tv och tv-spel. Den här veckan var en av hans självutvärderingsuppgifter att "ta initiativ till att cykla utanför området". Janek behövde vid detta tillfälle endast ett MVG till för att avklara uppgiften och därmed få en belöning. Nilla hade påmint honom kvällen innan att han själv måste be om att få cykla för att han ska få ett MVG (det räcker inte med att han cyklar efter att personalen uppmanat honom). Denna uppgift kan förstås som typisk inom den liberala formen av styrning (Rose, 1999, 2000) genom att det uppmanar till självstyre och till att förmå individen att frivilligt uppvisa initiativtagande och ansvar till goda handlingar. Vad som är viktigt och som betonas i Janeks uppgift är att han själv tar initiativ till den goda handlingen; för att få belöningen måste Janek visa att han *vill* göra det som är gott/korrekt.

Utdrag 5:

Dagen innan har Nilla påmint Janek om vikten av att han själv initierar cykelturen för att bli klar med uppgiften och få sin belöning. I dag är också den dag då Janek ska flytta ut till det separata huset. Det är eftermiddagsfika, och enligt rutinen på Stillbrook blir ungdomarna tillfrågade vad de har för önskemål av aktiviteter till kvällen. Personalen och ungdomarna sitter vid bordet.

- 31 **Åke** Har farbror Janek [(xxx)]?
32 Janek [Ja! Jag] vill gymma med Jens,
33 om de, om de går
34 **Åke** (eh du säga nått mer va?)
35 **Nilla** Det är nått mer som vi pratade om igår [kväll]
36 Janek [Jag ska]
37 flytta
38 **Nilla** Ja, men vi har nått mer också som du brukar-
39 (2)
40 **Nilla** Som ingår i vissa [saker]
41 Janek [Cykla!]
(rader borttagna)
83 Janek Men jag tänkte flytta, cykla
84 **Nilla** Ne:j vi, cykla gör vi först
85 Janek Nä, de bestämmer inte du
86 **Nilla** Jo: innan det blir mörkt
87 Janek (Jag) cyklar inte
88 **Nilla** Får du ingen godkänd självutvärdering idag heller?
89 Janek ((Skakar på huvudet, ler lite och formar ord med
90 läpparna mot Nilla))

När Janek får frågan av Åke om vad hans önskemål för kvällen är, så visar han både initiativ (föreslår en aktivitet – gymma) och medvetenhet om och hänsyn för de institutionella regler och strukturer som finns genom att han tillägger "om de- om de går". Det blir emellertid snart tydligt att det inte handlade om en öppen fråga, utan att ett specifikt svar från Janek förväntades. Detta kan förstås som en form av interaktion som inom samtalsanalysen kallas för *recipient-side question* (Antaki, 2013), där Janek tillfrågas om något han borde veta svaret på (vad hans önskemål för kvällen är), men Nilla utvärderar hans svar på ett sätt som visar att det snarare är hon som vet vad det "korrekta" svaret är. Nilla försöker på olika sätt locka Janek att nämna den aktivitet (cykla) han borde ha önskan om att få utföra (rad 35, 38, 40) utan att själv nämna vare sig självutvärderingen eller aktiviteten. Janek nämner en annan aktivitet (flytta) men det blir tydligt att detta också är fel svar eftersom Nilla fortsätter med sina uppmaningar genom att använda sig av en form av "ofärdigt utformade uttalanden" (eng. *designedly incomplete utterances*; Koshik, 2002). Det vill säga meningar av typen "fyll i luckan" – ofärdiga meningar där samtalspartnern uppmantras att fylla i ordet som saknas. Denna strategi är framgångsrik, då Janek till slut och med emfas benämner rätt aktivitet, nämligen cykla (rad 41).

Efter detta följer en längre diskussion om Janeks aktiviteter, i vilken både personal och ungdomar deltar genom att föreslå hur han bör planera sin kväll, i vilken ordning han bör göra aktiviteterna och hur långt han ska cykla. Nilla försöker fastställa att cyklingen ska ske direkt efter middagen (ej med i transkriptet här), men Janek gör motstånd mot detta, och föreslår i stället en annan ordning på aktiviteterna (rad 83). Här blir det synligt att även om uppgiften var att ta initiativ till att cykla och att sedan göra det, så kräver uppgiften mer än så, den kräver också att aktiviteterna utförs vid en specifik tid och i en viss ordning. Janek verkar göra motstånd mot denna utökade kontroll och han argumenterar för att Nilla inte har rätt att bestämma *när* han ska utföra aktiviteterna (rad 85). Han hänvisar här till manualen som inte specificerar *när* aktiviteter ska utföras. I takt med att konflikten stegvis eskalerar ökar personalens styrningsambitioner, som kulminerar med Nillas dolda hot (rad 88). Även om det faktiska hotet inte är synligt i frågans grammatiska konstruktion så förmedlar den att Janeks beteende kan innebära ofördelaktiga konsekvenser för honom (jmf. Hepburn & Potter, 2011); om inte Janek uppvisar ett önskat beteende kan han få ett IG på sin självutvärderingsuppgift.

Frågan om *när* Janek ska cykla är inte helt avklarad när ungdomarna går till sina rum för sin vilotimme. Efter vilotimmen är det dags för middag och sedan kvällsaktiviteter. Janek har satt i gång sin tvätt och sitter i soffan framför tv:n när Åke återigen tar upp frågan om cyklingen.

Utdrag 6:

Janek sitter i soffan och personalen Åke och Britta sitter vid matbordet i närheten.

- 1 **Åke** Ska du inte sätta på dig kläder så du kan cykla
- 2 iväg
- 3 **Janek** JA HAR INGA! Det är därför jag väntar (på)
- 4 ((aggressiv ton))
- 5 **Britta** Åh stackars Janek [inga] kläder= ((överdriven min,
- 6 putar med underläppen, smiley voice))

7 Janek [mm]
 8 Janek =tack för att du (xxx)
 9 **Britta** Åh ((putar med underläppen))
 10 (2)
 11 **Britta** Det är inte många som kan se så sur ut som du kan
 12 (eller) ((leende röst)) INTE LE! (1) bra (.) MER
 13 (.) rynka ihop ögonbrynen ((rynkar ögonbrynen och
 14 gör en arg min)) Bra: Janek! Har du tur kanske man
 15 kan bli lite rädd för dig nån gå(h)ng ibland (.)
 16 hehehe

När Åke ber Janek att klä på sig och gå och cykla ikläds han samtidigt en barnkostym. Janek svarar högt med irriterad röst att han inte har några kläder eftersom de är i tvätten. Janek gör alltså motstånd mot Åkes instruktion och hans positionering av honom som ett barn både genom att låta irriterad och genom att ge en rationell förklaring på varför han inte har gått iväg för att cykla. Britta tar vid och retas skämtsamt med Janek. Hon parodierar genom att använda en överdrivet bekymrad röst, som om hon talade till ett litet barn, samtidigt som hon putar med underläppen (rad 59). På ett mildt och skämtsamt sätt förlöjligar hon både Janeks irriterade röst och hans användning av tvättiden som en ursäkt för att slippa cykla. Här används barnpositioneringen av Janek som ett sätt att disciplinera Janek för att han inte betar sig på det sätt som var önskvärt, men det görs på ett varmt sätt med mycket leenden.

Britta fortsätter att putar med underläppen medan hon tittar på Janek som spelar med genom att svara som om Brittans bekymrade kommentar var på allvar. Sedan byter Britta till sin vanliga röst, men med ett leende kommenterar hon att "det är inte många som kan se så sur ut som du kan". Sedan byter hon till en överdrivet sträng röst, som om hon vore exempelvis en barsk militär officer, och beordrar Janek att inte le utan att se ännu mer irriterad ut. Genom att dra uppmärksamheten mot Janeks ansiktsuttryck och be honom överdriva dem skapar hon en bild av dem som just ansiktsuttryck och som en del av ett skådespel från Janeks sida.

Sammanfattningsvis: målet i självutvärderingsuppgiften var att Janek själv skulle ta initiativ till en förbestämd aktivitet. Dock blev det tydligt att det inte bara var aktiviteten som var förbestämd utan även *när* den skulle utföras. Det fanns alltså mycket lite utrymme för Janek att uppvisa ett initiativtagande. Personalen använde ett antal olika strategier, bland annat att positionera honom som barn, för att förmå honom att uttala de rätta sakerna och uppvisa önskvärt beteende, samtidigt som de försökte undvika ett explicit styrande av hans beteende.

Fall 4 – Jesper: Uppvisa ansvarstagande

Jesper (15 år) hade varit på Stillbrook i cirka ett år, och personalen verkade nöjda med hans framsteg. Denna vecka var en av hans självutvärderingsuppgifter "att träna på att hålla Play Station-tiderna". I de följande utdragen uppvisar Jesper både ansvarstagande och villighet att delta i sin behandling genom att aktivt engagera sig i självutvärdering-

en. Han uppvisar också exempel på att använda regler som en sorts hjälp och balanserar positionerna som "liten pojke" och "ansvarsfull ung man" på ett fruktbart sätt.

Utdrag 7:

Jesper och Henke är på Jespers rum och går igenom självutvärderingen. Henke har uppmanat Jesper att noga tänka igenom sitt beteende under dagen och att sedan läsa högt vad som står i manualen för uppgiften om Play Station-tiderna. Jesper läser villigt uppgiften, inklusive betygskriterierna: Godkänd vid "slutade spela vid tillsägelse" och väl godkänd vid "slutade spela självmant utan tillsägelse."

- 16 Jesper E:h "träna å hålla playstationtiderna, sluta spela
17 vid tillsägelse, klarat av att sluta spela
18 självmant utan tillsägelse från personal"
20 (3)
- 21 Jesper Ja: jag har slutat spela vid tillsägelse
22 (1)
- 23 Jesper °Dom sa till mig° ((lägger ner pennan, sträcker på
24 sig och dunkar Henke lätt i ryggen)) (de e bra)
26 (2)
- 27 Jesper [(xxx)]
28 **Henke** [(xxx)] gjorde du det?
29 Jesper Ni sa ju till och så slutade jag [ju]
30 **Henke** [(Visa igen)]
- 31 Jesper Det finns ändå inget IG
32 **Henke** Nä det ska du väl inte ha
((rader borttagna))
- 61 **Henke** Du får ett G (.) men jag undrar om vi inte ska, vi
62 ska inte ha IG mer, men jag undrar om vi inte ska
63 nått annat där vi [kan]
64 Jesper [Ah vi borde ha] IG med tycker
65 jag
66 **Henke** Vill du ha de?
67 Jesper Ja eh ja
68 **Henke** Du vill ha de?
69 Jesper JA:! De e för fan självutvärderingspunkter de e
70 klart man ska kunna misslyckas också, eller hur,
71 [misslyckas man inte-] misslyckas man inte så lär
72 man sig ingenting

Jesper pausar flera gånger och talar med en låg röst, vilket skapar känslan av att han tänker efter noggrant. Först använder han det institutionella sättet att formulera sig: "jag har slutat spela vid tillsägelse". Det är ett sätt att beskriva personalens tillsägelse som agtlös. Detta beskriver Hepburn och Potter (2011) som ett sätt att tona ned au-

tokratisk kontroll och påminner till exempel om Åkes (ex. 1) och Nillas (ex. 5) tidigare strategier. I rad 23 översätter Jesper också detta sätt att formulera sig till ett mer vardagligt språk och visar därmed att han kan överföra abstrakta regler till vardagsbeteenden.

Henke ifrågasätter samtidigt om Jesper verkligen slutade spela tillräckligt snabbt för att det ska kunna räknas som att han "slutade spela vid tillsägelse" (Jesper hade blivit tillsagd att sluta spela inom fem minuter men det tog längre än så). Här har de upptäckt en lucka i manualen – det går inte att matcha Jespers beteende med något av betygskriterierna. Henke och Jesper diskuterar detta några varv (ej med i detta transkript) och Jesper argumenterar för att godkänt är det mest rimliga betyget.

När Henke föreslår att de kanske borde justera manualen, tar Jesper själv upp att de borde lägga till alternativet icke godkänt (rad 64). Han använder också en irriterad röst då han tar ställning för vikten av en ärlig självvärdering där man också har möjligheten att misslyckas, och därmed argumenterar för en striktare och mer detaljerad manual (rad 69–72). På eget initiativ argumenterar han alltså för att reglerna bör justeras för att täcka in alla typer av beteenden och om han inte klarar av att följa reglerna så behöver han striktare riktlinjer – precis som personalen ofta gör (t.ex. som i exemplet med Tadek, ex. 1, och Markus, ex. 3). Han positionerar sig alltså som villig att arbeta på sitt eget själv och att förändras med hjälp av självvärderingen som verktyg. Som kontrast ska vi nu titta på följande utdrag från en annan dag, där en personal positionerar Jesper som en liten pojke.

Utdrag 8:

Britta och Jesper är inne på Jespers rum och går igenom självvärderingen. Jesper har fyllt i sina betyg och de två har nu börjat diskutera dem. Britta har fått en rapport från andra i personalen rörande uppgiften "att träna på att hålla PlayStation-tiderna."

- 57 **Britta** M e::h m::: m bra jag hörde att dom hade fått säga
58 till dig och=
59 Jesper =mm=
60 **Britta** Och du hade gått in i ett Alfons Åbergs-tillstånd
61 **Jesper** (Vaddå) 'ska bara, [ska bara,] ska bara' hehe ah
62 ((leende röst))=
63 **Britta** [°Hehehe°]
64 **Britta** =Var har du din [Molgan?]
65 Jesper [Du!] jag e Kapten Krok ((håller
66 upp en knuten näve med en nyckel som sticker ut
67 mellan fingrarna))
68 **Britta** Var har du din [Molgan?]
69 Jesper [Ja vet inte] Molgan? ((låtsas leta
70 efter Molgan))
((rader borttagna))
79 **Britta** [Hur tä(h)nker] du att du sku(h)lle ku(h)nna
80 min(h)ska Alfons Åberg lite då?
81 (1)

- 82 Jesper [(Asså)]
 83 Britta [Du e] makalös på 'jag ska bara, jag ska bara'
 85 Jesper °Ah°
 86 Britta Många barn har ju de liksom:: °hehe° nä(h)r do(h)m
 87 är sm(h)å
 88 Jesper Mm:: a:eh ((ler)) ta den också, man får inte ha
 89 den här ((ger Britta något))
 91 Britta Tack (1) tack för en bra dag ((kramar Jesper och
 92 dunkar honom i ryggen)) god natt

I denna sekvens talar både Britta och Jesper lågt med mjuka och leende röster. Britta återger rapporten från de andra i personalen genom att skämtsamt säga att Jesper hade "gått in i ett Alfons Åbergs-tillstånd." Detta kan förstås som att Britta positionerar Jesper som en liten pojke som är mycket yngre än vad han faktiskt är, som någon i dagis-åldern, och hon använder en retsam men mjukt, leende röst. Hon fortsätter genom att fråga Jesper var Molgan är, Molgan som ju är Alfons fantasikompis som han skyller alla sina hyss på. Jesper svarar dock inte på detta med motstånd (vilket vi tidigare i kapitlet har sett exempel på), utan i stället spelar han med (jmf. Drew, 1987, om att hantera att bli retad) genom att säga att han är Kapten Krok (rad 65) och genom att leta efter Molgan (på ett icke-ironiskt sätt).

Detta påminner om förhandlingar i familjelivet, när föräldrar ibland tillrättavisar barn genom att säga att de betar sig som bäbisar (Hepburn & Potter, 2011). Man har också funnit att barn själva på ett strategiskt sätt kan positionera sig som antingen äldre eller yngre än vad de är (Aronsson & Gottzén, 2011). Det beteende som Jesper ska träna på (hålla Play Station-tiderna) och följa personalens regler kring dem framställs här som ett barnsligt beteende snarare än till exempel ett upproriskt beteende från en ungdomsbrottsling. Detta kan vi förstå i relation till den svårlösta uppgiften av ansvarsgörande – alltså konstruerandet av självstyrande individer som inte endast underkastar sig auktoriteter (jmf. Rose, 2000). Genom att gemensamt positionera Jesper som ett barn, kringgår Jesper och Britta detta dilemma.

När Britta fortsätter att tydliggöra sin poäng genom att fråga hur Jesper tror att han skulle kunna förändra detta beteende och betona att detta är ett beteende som är normalt för *små* barn (rad 86, 87) förmedlar hon samtidigt att han betar sig barnsligt. Jesper responderar genom att omdefiniera sig till någon som är ansvarsfull och villig att rätta sig efter regler genom att påminna Britta om något han inte får ha under natten (antagligen en nyckel).

Det framstår som att Jesper utför en fruktbar balansgång mellan de två positionerna som en ansvarsfull ung man som vill arbeta med sig själv och sin rehabilitering genom att använda sig av regler och självutvärdering, och som en liten pojke i behov av vuxenstöd.

Sammanfattande diskussion

Generellt sett vet vi mycket lite om hur beteendemodifiering inom tvångsvården går till i praktiken. Därmed bidrar denna detaljerade och interaktionsfokuserade studie till att öppna upp "den svarta lådan" vad gäller praktik. Analyserna visar att ansvarsgörande är en mycket komplicerad affär i praktiken. I linje med tidigare forskning om ansvarsgörande och liberal form av styrning av unga i slutenvård (Gray, 2009; Kemshall, 2002; Muncie, 2006; Phoenix & Kelly, 2013), visar denna studie att självutvärderingen kan förstås som en omkonstruktion av unga med antisocialt beteende till ansvarsfulla, rationella individer som aktivt och självmant styr sig själva (jmf. Rose, 2000). De unga männen på Stillbrook uppmanas att delta i sin vård genom att granska, utvärdera och disciplinera sig själva – och framför allt, att göra detta självmant, utan tvång från personalen.

Genom att utforska ansvarsgörande i vardaglig interaktion, snarare än i till exempel policydokument, kan vi synliggöra hur makt och motstånd är relationella och sammankopplade med den kontext i vilken de utspelar sig (jmf. Hepburn & Potter, 2011). Här blir kopplingen till ungdomshemmens dubbla uppdrag tydlig. Att vårda med tvång innebär att institutionen på samma gång ämnar producera följsamma men samtidigt autonoma subjekt (jmf. Rose, 2000).

Spänningen mellan tvång/disciplin och autonomi är starkt kopplad till hur man förhåller sig till och hanterar regler och manualer. På Stillbrook används regler som ett verktyg i behandlingen, något som också innebär att de unga positioneras som individer som är i behov av vård snarare än kontroll eller bestraffning. I likhet med Cox (2011) studie av ett ungdomshem visade det sig på Stillbrook att regler inte kan följas mekaniskt. Målet är att de unga inte enbart ska bete sig korrekt utan att de ska *vilja* bete sig korrekt, utan press. Ett tydligt exempel är fallet med Janek (utdrag 5 och 6) där personalen arbetar hårt för att han av fri vilja ska bete sig på önskvärd sätt, utan påtryckning eller uppmuntran från dem.

I linje med tidigare forskning (Cesaroni & Alvi, 2010; Bengtsson, 2012) kan ungdomarna på Stillbrook använda regler till egen fördel. De blir väldigt skickliga på att navigera systemet och använda reglerna på strategiska sätt. Till exempel när Markus finner och utnyttjar ett glapp i manualen och en brist i systemet på ett sådant sätt att han lyckas följa manualen och samtidigt göra motstånd mot ansvarsgörandet genom att följa manualen för bokstavligt (utdrag 3). Jesper använder sig av reglerna på ett annat sätt; generellt disciplinerar personal ungdomar som inte sköter sig genom att ge dem fler och mer detaljerade regler, till exempel i utdrag 1 och 3), men i Jespers fall disciplinerar han sig själv genom att föreslå att han behöver mer detaljerade och hårdare regler. Implicit formulerar han sitt eget mål som att han vill lära sig och rehabiliteras, och han konstruerar regler som det verktyg som kommer att hjälpa honom med detta. Detta kan ses som ett exempel på hur självutvärderingen kan användas som en självteknologi (Foucault, 1997) där manualen och reglerna används för att konstruera subjektet "ansvarsfull ung man", någon som arbetar för att förbättra sig själv genom att granska, betygsätta och straffa sig själv med hjälp av de verktyg som erbjuds (jmf. Rose, 2000).

Ett annat analytiskt tema berör den återkommande positioneringen av ungdomarna som små pojkar. Denna barnpositionering används på strategiska sätt av både personal och av ungdomarna själva. Till exempel positionerar både Markus och Jesper (utdrag 4 och 8) sig själva som små pojkar. Barnpositioneringen kan också användas som en form av "retsamt hot" (utdrag 4, 6 och 8). Detta liknar vad man funnit inom familjelivsforskningen i interaktion mellan föräldrar och barn (Aronsson & Gottzén, 2011; Hepburn & Potter, 2011). Men denna studie av ett ungdomshem betonar betydelsen av ålder och mognad för just unga i tvångsvård (jmf. Cromdal & Osvaldsson, 2012) och måste förstås i sin specifika kontext: både personalen och ungdomarna befinner sig hela tiden i en diskursiv kamp mellan kontroll/disciplin och ansvarsgörande/självstyre. Det är relevant att ungdomarna så ofta positioneras som busiga småpojkar när de befinner sig i en kontext där de också skulle kunna positioneras som olydiga, aggressiva, problematiska eller gränstestande "ungdomsbrottslingar". För att kunna säga något om kopplingen mellan ålder och ansvarsgörande behöver vi först återvända till några aspekter av makt och motstånd i denna tvångsvårdskontext.

Ett foucauldianskt (1978, 1982) perspektiv på makt innebär att makt ses som en del av alla sociala relationer, snarare än något som förmedlas uppifrån och ned. Makt är inte enbart repressivt, inte ens i totala institutioner såsom ungdomshem, utan det är produktivt i den mening att det producerar subjekt. Makt är också sammankopplat med motstånd, och även i kontexter där det finns en hög grad av ojämlikhet och explicita hierarkier så är positionerna inte fixerade utan alltid under förhandling (jmf. Bosworth & Carrabine, 2001). Även om ungdomarna på Stillbrook ibland uppvisar explicit motstånd (dock ofta relativt mildt, t.ex. i utdrag 1–6), kan motstånd också ske genom subjektspositionering. Vidare är det inte endast ungdomarna som positioneras i den institutionella kontexten, utan även personalen (jmf. Hicks, 2012).

Personalens uppgift att producera ungdomar som är både ansvarstagande och självstyrande samt följsamma innebär stora dilemman. Eftersom en del av målet med ansvarsgörande är att individerna inte utan vidare ska underkasta sig auktoriteter (jmf. Rose, 2000), blir handlingar som tvingar eller starkt uppmanar ungdomarna till ett önskvärt beteende, problematiska. Därmed kan de tillfällen då personalen positionerar ungdomarna som busiga småpojkar när de bryter mot regler förstås som en form av motstånd mot (och samtidigt, en produkt av) dessa motstridiga mål. Den hierarkiska uppdelningen mellan förälder och barn är, i denna kontext, mindre problematisk än den mellan intagen och personal. Vid tillfällen då ungdomarna inte betar sig önskvärt eller följer regler, kan det alltså vara mindre problematiskt att positionera dem som busiga småpojkar som behöver vuxnas stöd och vägledning. Denna positionering omkonstruerar de disciplinära handlingarna till något som snarare liknar föräldrar som socialiserar barn in i en kultur, än som fångvaktare som disciplinerar, tvingar eller straffar – en position man alltid vill undvika men som ungdomarna kan använda emot personalen, som till exempel i fallet med Tadek.

Presentationen av fallen, från mest till minst explicit motstånd, kan ge sken av att Jesper har underkastat sig makten och den "disciplinära blicken" på ungdomshemmet. Men fynden tyder också på att Jespers sätt att hantera självutvärderingen även kan

förstås som en annan form av motstånd som involverar både personal och ungdomar tillsammans. Ungdomarnas icke-ironiska barnpositionering är ett mindre problematiskt sätt att underordna sig tillfälligt. Jesper (utdrag 8) underordnade sig men utan att positionera sig som någon som underkastar sig auktoritet, och lyckas därmed undvika positionen som "olydig ungdomsbrottsling", och han möjliggör därmed också för personalen att undvika positionen som auktoritär.

Denna studie belyser också att motstånd inte nödvändigtvis handlar om medvetna (eller dramatiska) handlingar (Bosworth & Carrabine, 2001; Rose, 1999). Motstånd handlar inte heller endast om att de intagna ungdomarna försöker omvända den disciplinära makten (jmf. Bosworth & Carrabine, 2001). I den diskursiva och retoriska kampen, som ansvarsgörande innebär, skapas nya subjekspositioner (som den busiga pojken) som en form av lösning på institutionella dilemman.

Kapitel 5: Disciplinerande humor¹⁰

Hittills har vi sett att personalens position på ungdomshemmet är problematisk då de har som uppgift att styra/disciplinera ungdomarna samtidigt som målet är autonomi, att regler och manualer är något som ständigt förhandlas om och som bör förstås som hjälp/vård men som också kan användas och uppfattas som en form av disciplinering eller bestraffning. Vi har sett olika exempel på hur ungdomarna gör motstånd mot ansvarsgörande genom att till exempel relatera till och använda regler och manualer på olika sätt, och vi såg också exempel på hur ålderspositionering (busig pojke och föräldraposition) kan fungera som ett sätt att komma runt detta och gemensamt skapa något nytt. I följande kapitel kommer jag att granska en annan diskursiv strategi – humor, framför allt i form av att retas – och hur den kan användas för att skapa social ordning särskilt beroende på ålder, kön och institutionella positioner (exempelvis personal – intagen). I detta kapitel kommer också samkonstruktionen av identiteter att synliggöras ytterligare, alltså att identitet konstrueras i samhandling mellan individer, ständigt förhandlas och omkonstrueras.

Humor kan användas både för att skapa och bryta upp social ordning. Tidigare forskning om humor har ofta betonat dessa motstridiga aspekter, till exempel att humor både kan användas aggressivt och som något som skapar gemenskap i relationer (Boxer & Cortés-Conde, 1997; Norrick, 2003). Humor kan både fungera som ett sätt för överordnade att behålla kontrollen och för underordnade att utmana auktoriteten (Holmes, 2000).

Mina resonemang i detta kapitel bygger till stor del på Michael Billigs (2005) teori om humor. Billig menar att humor är grundläggande för allt socialt liv och att det är starkt kopplat till upprätthållande av social ordning. Ett par grundpelare i Billigs teori är att (i) skratt är retoriskt, det vill säga att skratt inte endast är en kroppslig reaktion på en känsla, utan fungerar som en social handling – det gör något i interaktion, det kan exempelvis markera samhörighet mellan samtalsdeltagare, eller tvärtom, markera att deltagare inte håller med varandra eller att ett samtalsämne är känsligt (se Osvaldsson (2004) för ett exempel på skratt och dess samtalsfunktioner i samtal på nätverkskonferenser på SiS särskilda ungdomshem). Den andra grundpelaren är att (ii) det finns en viktig koppling mellan humor och skam. Det som är pinsamt är ofta också humoristiskt, och människor skrattar inte bara *med* andra (som ett sätt att rädda ansiktet på den som gjort bort sig eller som skäms), utan även *åt* andra när vi exempelvis roas av tillfälliga brott i den sociala ordningen som till exempel när någon snubblar.

Billig visar dessutom att humor har en korrigerande funktion när risken att bli föremål

¹⁰ Kapitlet bygger på Gradin Franzén & Aronsson (2013).

för andras skratt och förlöjliganden gör att människor håller sig till den sociala ordningen. Detta är särskilt betydelsefullt i socialisering av barn. Billig särskiljer också mellan *disciplinerande humor*, vilket är humor som hånar/förlöjligar de som bryter mot normer och konventioner och därmed befäster den existerande sociala ordningen, och *rebellisk humor* som i stället utmanar den sociala ordningen eller de sociala konventionerna (2005).

Med hjälp av humor kan klagomål, kritik eller annat problematiskt tas upp på ett lättsammare sätt. Med hjälp av humor levereras kritiken på ett icke-konfrontativt sätt som gör det möjligt att ta upp ämnen som är potentiellt stötande på ett dolt sätt eller som förklädd kritik (Crawford, 2003:1420, "disguised and deniable form"). Den lekfulla ramen är samtidigt kraftfull; eftersom skämtet inte ska tas på allvar är det svårt att göra motstånd emot det (Watts, 2007).

Enligt Drew (1987) ingår det i den grundläggande sociala kompetensen att kunna bli retad utan att visa ilska. Det finns ett socialt tryck att kunna svara på skämt eller retsamhet genom att skämta eller retas tillbaka. I annat fall kan man framstå som tråkig eller sorglig (Drew, 1987). Förmågan att kunna hantera skämt och retande har också kopplats ihop med en maskulin identitet (Evaldsson, 2005a; Haug & Bousfield, 2012; Milani & Jonsson, 2011; Schnurr & Holmes, 2009). Evaldsson (2005a) visar till exempel i sin etnografiska studie av pojkar att förolämpningar är viktiga i produktionen och förhandlingen av den lokala, sociala, maskulina ordningen.

Det finns en del forskning om humor i olika institutionella miljöer såsom under terapimtal (t.ex. Buttny, 2001), arbetslagsmöten (t.ex. Holmes & Marra, 2002) och i skolmiljö (t.ex. Tholander & Aronsson, 2002), men det finns få studier om humor i straff- eller tvångsvårdsmiljöer. De studier som finns visar framför allt att humor används som ett sätt att hantera den svåra situationen för både personal (Crawley, 2004; Nylander m.fl., 2011), och intagna (Geer, 2002). Nielsen (2011) menar att humor är sammankopplat med fångvårdarens identitetsarbete och hantering av relationer till kollegor och intagna. Humor skapar ett tillfälligt socialt andrum, där en lekfull inramning gör det möjligt för intagna och personal att tillfälligt lägga de tillskrivna positionerna åt sidan.

Särskilda ungdomshem erbjuder en idealisk miljö för studier av disciplinerande humor. För det första är de exempel på totala institutioner i goffmansk (1961) mening. För det andra handlar det om verksamheter där individer ska formas eller ändras, där "problemungdom" ska skapas om till "normalungdom" (Emerson & Messinger, 1977). Slutligen finns det oftast ett antal regler och uppförandekoder för såväl personal som intagna på ungdomshemmen – det vill säga många normer som kan brytas, förlöjligas eller hanteras.

I detta kapitel undersöker jag hur disciplinerande humor och liknande disciplinerande praktik används av personal och ungdomar för att skapa och befästa social ordning, särskilt i förhållande till ålder, genus, och institutionella positioner.

Humor och disciplin

Att skämta och retas utgör en väsentlig del av vardagsinteraktionen på Stillbrook. Personalen talade själva om att de medvetet försökte skapa en varm och familjär stämning och i den var humor en viktig del. De talade ofta om betydelsen av att ungdomarna lärde sig att inte ta sig själva på så stort allvar, att skratta åt sig själva och att kunna hantera att andra retas med dem. Flera i personalen berättade att de såg humor som en av de viktigaste egenskaperna för de som arbetar med problematiska tonårspojkar.

Upprätthållande av lokala beteenderegler

Som beskrivits i tidigare kapitel är en stor del av ungdomarnas och personalens dagliga rutiner och aktiviteter specificerade i ett detaljerat tidsschema kopplat till teckenekonomin. Enligt Kivett och Warren (2002) inbegriper sådana beteendemodifierande system en totalitär disciplinerande blick då de kontrollerar subjektens kroppar i både tid och rum. Men trots detta, ignoreras ofta förbjudna beteenden. Humor har visat sig vara ett sätt att deeskalera konfliktsituationer (jmf. Wästerfors, 2009b) och ett sätt för personalen att vända bort den disciplinära blicken (jmf. Emerson & Messinger, 1977), till exempel genom att de väljer att tolka problematiska eller förbjudna beteenden som att de inte var på allvar utan var del av ett skämt. I följande exempel kommer jag att visa hur humor inte alltid fungerar som ett sätt att vända bort blicken. Här är blicken fortfarande vänd mot ungdomarna och personalen använder humor snarare som ett förfinat sätt att få ungdomarna att följa normerna. Detta är också ett skickligt sätt att undvika att tvinga/hota och därmed undvika att positionera sig själv som auktoritär.

Utdrag 1.

Klockan är nästan 16 och fikat har nyligen avslutats och det är strax dags för vilotimmen. Joel och Thomas sitter i soffan i vardagsrummet tillsammans med Lars som är vikarie. Personalen Nilla, Britta och Jens, samt ytterligare en av ungdomarna rör sig också i rummet under denna sekvens.

- 1 **Gunilla** Så: mina vänner
- 2 Thomas nä:j de e tre minuter [(kvar)]
- 3 **Gunilla** [upp] me dig nu
- 4 Thomas tre- NÄhe (.) ni säger [(uppe] när vi e f=
- 5 **Gunilla** [(xxx)]
- 6 **Gunilla** =ni ska va på rummet (.) [när den] står rakt [ner visaren] där=
- 7
- 8 Thomas [ja men de ta-] [de
- 9 tar in-]
- 10 Thomas =ja: men de tar inte tre minuter å gå upp där (.)
- 11 pah
- 12 **Gunilla** de gör de ibland [ibland] går de jävla [(så fort)]
- 13 Thomas [sju-] [sju
- 14 sekun]der gissar jag på [att (xxx)]

- 15 Joel [den står] inte nere än,
 16 den andre står inte nere än
 17 (1.5)
 18 **Britta** [står inte nere]
 19 **Gunilla** [när man ska gå upp] är de inte så bråttom men när
 20 man ska gå ner då går det fort
 21 Thomas vaddå gå ner?
 22 **Britta** ((går fram emot Joel i soffan))
 23 **Britta** nu kommer [(xxx) tant bära upp dig]
 24 Thomas [(för varje gång ni kommer tidigare] så
 25 [säger ni ingenting])
 26 **Britta** [((tar tag i Joel under ben och rygg))]
 27 Joel [nä na-] na- NÄ:]=
 28 **Lars** =[hehehe]
 29 Joel [Inte bära upp mig ne:j! (.) Ne:j! (.) Ah!(.) Nej
 30 inte bära upp mig! Nej!]
 31 **Britta** [försöker lyfta upp Joel]
 32 Joel =[A:H! (.) A:h! Va fa::n!]
 33 **Britta** ((Lyfter upp Joel och bär honom mot trappan))

Nilla kommer in i rummet och uppmanar ungdomarna att gå till sina rum ("så: mina vänner"). Thomas kan uppenbarligen schemat och vet vad Nilla syftar på och börjar tillsammans med Joel att förhandla kring regeln om att ungdomarna måste vara på sina rum klockan 16.00, och diskutera hur lång tid det egentligen tar att ta sig från soffan upp för trappan och in på sitt rum. Här, som vid många andra tillfällen, befinner sig ungdomarna på gränsen till att bryta mot reglerna på Stillbrook, och personalen måste antingen få dem att följa reglerna, ge poängavdrag, eller vara inkonsekvent genom att ignorera regelbrottet. Vid detta tillfälle talar både Britta och Nilla i en lekfull ton, och positionerar ungdomarna som yngre än vad de är. Nilla påbörjar barnpositioneringen genom att tala till killarna i soffan som om de inte kunde klockan (rad 6–7). Snarare än att göra motstånd mot detta upptar killarna positionen, till exempel i rad 15–16 när Joel fortsätter att använda Nillas sätt att tala om klockans visare i stället för klockslag eller minuter. Personalen och ungdomarna skapar i samförstånd en bild av ungdomarna som underordnade barn och personalen som överordnade vuxna.

Skämtet förstärks när Britta säger att hon ska bära upp Joel till hans rum (rad 23) och lägger en arm under hans ben och en runt hans rygg. Joel spelar med genom att protestera (rad 29–30), men med leenden i rösten och utan några försök att komma undan. Efter ett par försök lyckas Britta lyfta Joel och bär honom till trappan under förtjusta skratt från personal, ungdomar och mig. Det är både imponerande och en lustig syn att se Britta, en relativt kort kvinna i medelåldern som bär Joel, en femtonåring som är både längre och troligen starkare är Britta, som om han vore ett litet barn.

Utdrag 2 (fortsättning på utdrag 1)

- 33 **Britta** ((Lyfter upp Joel och bär honom mot trappan))
34 Joel NEJ MEN INTE BÄRA UPP MIG (.) NEJ (.) [AH]
35 **Lars** [hihihi]hi
36 hehaha:
37 **Britta** ((bär Joel mot trappan, andas ansträngt, Lars och
38 Thomas tittar på och ler))
39 Joel a:h:!
40 AGF heh:
41 Joel va fa::n!
42 **Gunilla** å akta dig Britta du som har vart sjuk
43 Joel a:h:!
44 **Britta** NU LÄGGER DU DIG NER! ((en duns hörs när Britta
45 lägger/släpper Joel i trappan))
46 **Lars** haha[haha][haha]hahaha[haha] ((tittar mot trappan,
47 mot Thomas och slår handen i soffan))
49 Joel [a:h!]
50 Thomas [A:H!] ((tittar mot Lars och ler))
51 Joel Ah
52 ((dunsar hörs från trappan))
54 Joel AH VA FA:N! ((med skratt i rösten))
55 **Britta** °hihi°
56 **Britta** [(xxx) nu?]
57 Joel [(xxx) NÄJ!] NÄJ!
58 **Britta** så gör vi med (barnen) [här]
59 Joel [lyft] inte upp mig

Humor kan användas för att dra växlar på olika identitetskonstruktioner (Vine, Kelly, Marra, & Holmes, 2009). Brittans humoristiska handling bygger på flera hierarkier: först positioner som relaterar till ålderskillnaden dem emellan, då Britta på ett skämtsamt sätt överdriver både sin egen ålder som medelålders genom att kalla sig själv för tant, och genom att överdriva Joels yngre ålder när hon lyfter honom och bär honom i famnen. Därutöver används positionen som mor, i form av en "skämtsam moderlighet" (eng. *mock maternal stance*). Hennes disciplinerande handling framstår som skämtsam och vänlig, snarare än hård/auktoritär, och alla delaktiga och åskådare i rummet roas uppenbarligen av hennes leksamma och ironiska uppträdande.

Då Britta kommer fram till trappan med Joel ändras tonen och Britta använder andra hierarkiska positioner i sitt humoristiska uttryckssätt. I rad 44–45 lägger, eller kanske snarare släpper, Britta ned Joel i trappan och använder nu i stället en överdriven, sträng röst när hon säger "NU LÄGGER DU DIG NER". Åhörarna skrattar ännu mer, Lars och Thomas delar upplevelsen med varandra genom att både titta på paret i trappan, garva och titta på varandra. Joel spelar med och protesterar högljutt med skratt i rösten (rad 54) och Britta fortsätter genom att småskratta och säga "så gör vi med barnen här". I detta sammanhang får både handlingen och kommentaren en särskild betydelse; un-

der vissa omständigheter, om en ungdom till exempel är våldsam, kan personalen ta kontroll över ungdomen och bära honom till hans rum eller till ett avskiljningsrum. Detta är så klart svåra händelser för alla inblandade och något som personalen försöker undvika. När Britta och Joel utför denna sista del i sin "uppvisning", bygger det underliggande skämtet på den institutionella hierarkin mellan personal och intagen.

Brittas sätt att överdriva och parodiera sin auktoritära position kan med Billigs (2005) begrepp ses som en typ av rebellisk humor som anspelar på hur regler (att tvinga ungdomarna till sina rum) beivras, samtidigt som hon driver med, och därmed, i någon mån tar avstånd ifrån, dessa typer av handlingar. Det finns också en form av generationsöverskridande gemenskap i denna humor, då både personal och ungdomar förenas i skrattet över de överdrivna disciplinära positionerna och handlingarna. Men trots detta kan vi, med hjälp av Billigs resonemang, se hur den skämtsamma situationen samtidigt befäster de hierarkiska positioner som förlöjligas. Utan dessa positioner skulle skämtet inte vara begripligt. Med denna dubbeltydighet fungerar den retsamma humorn väl för social kontroll.

"Att kunna ta ett skämt"

I tidigare forskning om män, pojkar och humor, har man funnit att skämtsamma förölämpningar och förmågan att kunna ta ett skämt och ge tillbaka är en viktig del av maskulina identitetskonstruktioner (Evaldsson, 2005a; Haug & Bousfield, 2012; Schnurr & Holmes, 2009). Att ge igen på samma vis är det föredragna sättet att rädda ansiktet (Drew, 1987; Tholander & Aronsson, 2002). Personalen och ungdomarna på Stillbrook lutade sig ibland mot dessa typer av identitetskonstruktioner. Men samtidigt som att retas kan förstås som en kreativ resurs för att förhandla om en "lokal maskulin ordning" (min översättning; Evaldsson, 2005a, s. 764), så är det också en känslig handling att retas som intagen på ett ungdomshem då många av ungdomarna placerats där på grund av aggressivt eller antisocialt beteende. Att retas är alltså något som på samma gång är en viktig social kompetens, på ungdomshemmet och som ung man, men också riskfyllt eftersom ungdomarna riskerar att positioneras som aggressiva eller antisociala. I utdraget nedan ser vi exempel på hur riskfyllt det kan vara att retas samt vikten av att kunna ge tillbaka. Vi ser även exempel på hur olika identitetskategorier relaterade till ålder, kön och institutionella positioner förhandlas om och används som resurser i retsekvenser.

Utdrag 3.

Tre ungdomar (Markus, Jesper och Tadek) och personal (Per, Lotta och Tor) sitter runt bordet under eftermiddagsfiket. När vi kommer in i situationen har Tor med uppbackning från Per retat Markus om hans favorithockeylag.

- 1 Markus Visst ser han gammal ut me skägget ((pekar mot
- 2 Tor))
- 3 **Per** Hur gammal tror du han e?
- 4 Markus E du asså du va väl tjugosex, tjugosju
- 5 **Tor** Tack ((ironiskt tonläge))

- 6 **Per** Ah precis ((ler mot Tor))
 7 **Tor** Tack [tack]
 8 Markus [Nä] men allvarligt
 9 **Tor** Trettititre är ja
 10 Markus Jaha (.) m å han ser ut som fyrtio femtio ((retsamt tonläge))
 11 **Per** ((Ler och tittar runt bordet, slutar demonstrativt
 12 le när han tittar i riktning mot Lotta/Jesper))
 13 **Lotta** Men de va inte hyggligt sagt ju eh Markus
 14 **Per** ((Gör en överdrivet sur min i riktning mot Lotta))
 15 Markus Nä me(heh)n de e ju sa(heh)nt hehe
 16 **Lotta** Nä: tänk va ledsen du skulle bli säg- du ser ut som
 17 du bara e sju år
 18 **Tor** Hehe[hehe]
 19 **Lotta** [Ah:::] va! femton år å få- moppeåldern
 20 Jesper Ah eller [hur]=
 21 **Tor** [På söndag!]
 22 Jesper Kan du ens köra moppe?
 23 (1.0)
 24 Markus Ja:
 25 Jesper Kör inte å krocka nu ja vill se dig på söndag för
 26 vi ska ha tårta å [då vill inte ja att du ska dö]

Markus svarar alltså på en tidigare retattack från Tor genom att på ett retsamt sätt bemärka Tors utseende och (höga) ålder. Markus är troligtvis uppriktig när han gissar att Tor är 26–27, men det blir tydligt i Tors svar att gissningen kan uppfattas som en mild förolämpning (Markus försöker reta Tor för att han ser gammal ut med sitt stora skägg, men Tor blir snarare förolämpad över att Markus uppenbarligen tycker att han ser yngre ut än vad han är). Per, som är ungefär jämgammal med Tor, uttrycker sin samhörighet med Tor genom sitt leende och "ja precis." Efter att Markus har fått reda på Tors faktiska ålder (33) fortsätter han sin retattack och justerar åldern till något som skulle kunna vara förolämpande: "han ser ut som 40–50". Nu ger sig Lotta in i konversationen och tillrättavisar Markus (rad 13). Samtidigt ger hon tillbaka genom att påpeka att Markus skulle bli ledsen om någon påstod att han såg ut som sju år. På samma sätt som Markus precis gjort, överdriver hon på ett humoristiskt sätt skillnaden mellan utseendet och den faktiska åldern. Det kivaktiga i uttalandet förstärks av att Tor skrattar retsamt och andra runt bordet ler, och Lotta fortsätter retattacken genom att påpeka att detta skulle vara extra sårande eftersom Markus är 15 år och i moppeåldern (Markus fyller snart år och har talat mycket om möjligheten att få köra moped). Markus är påtagligt tyst under denna sekvens, och kommer inte med någon form av försvar eller försök att ge igen. Påhoppet fortsätter att eskalera när Jesper och Tor liar sig med Lotta (rad 20–22) och Jesper frågar om Markus ens kan köra moppe, något som kan förstås som ett ifrågasättande av Markus maskulinitet och mognad. I stället för att trissa upp yt-

terligare svarar Markus allvarligt på Jespers, antagligen retoriska, fråga i ett försök att försvara sin heder som en snart 15-årig ung man. Men Jesper fortsätter att eskalera när han uppmanar Markus att köra försiktigt för han vill inte att Markus ska dö – inte för att han bryr sig om Markus, utan för att han inte vill missa födelsedagstårtan. Inte heller då ger Markus igen på något sätt, utan han har helt tystnat.

I utdraget ser vi alltså hur Markus inte lyckas försvara sig efter att hans egna försök att ge igen på Tors kommentar genom att retas misslyckats och han blir tillsagd av Lotta. Han skapar inga "second jokes" (Drew, 1987; Tholander & Aronsson, 2002) på vare sig Jespers eller personalens attacker. Här blir det synligt hur riskfyllt det kan vara att retas; den som började retas blir åthutad och får sedan i stort sett hela bordet emot sig tills han tystnar då han inte längre lyckas producera någon smart eller rolig motattack.

Rebellisk humor

Både disciplinär och rebellisk humor är kopplade till social ordning (Billig, 2005). I det Billig kallar för rebellisk humor förlöjligas och utmanas auktoriteten, exempelvis när överordnade hånas:

Utdrag 4.

Det är eftermiddagsfika och personalen Per, Lotta och Tor, och ungdomarna Jesper, Markus och Tadek sitter runt bordet och diskuterar ungdomarnas önskemål gällande aktiviteter inför kvällen.

- 107 Markus Du ((knackar Per på axeln)) va har du för önskemål
108 ikväll?
109 Per Åka hem så tidigt som möjligt
110 Jesper Ah men asså ja fattar inte [hur kan du sitta å]=
111 Per [äh göra nått kul me er]
113 Jesper =Hur kan du sitta å gnälla på oss å så ändå så har
114 du valt å jobba här
115 Per °Va sa du?°
116 Jesper Du har ändå valt å jobba här sitter du ändå här å
117 gnäller ibland på oss
118 Per °Näh de (gör ja inte)°
119 Jesper Va!
120 Jesper Lär dig å respektera att vi e dampbarn
121 Per A ja de vet ja att ni e ((litet leende))
122 Jesper Eh ja:: då får du lär dig å respektera de
123 Per [°Ja respekterar de nu°] ((vänder bort huvudet utan
124 att le))
125 Tor [Hehehehe]

I rad 107 frågar Markus på ett lite skämtsamt sätt vad Per har för önskemål inför kvällen. Humorn ligger i att det annars är en fråga som riktas från en personal till en ung-

dom. Per hakar på och svarar ironiskt att han skulle vilja åka hem. Jesper ger sedan Per en form av tillrättavisning genom ett ifrågasättande av önskemålet – som om det vore allvar. Pers förtydligande av att han inte menade allvar utan att han vill göra något kul med ungdomarna (rad 111) tas inte upp av Jesper som fortsätter med sin tillrättavisning. Denna gång ger inte Per tillbaka, som han annars ofta gör. Efter ett par turer eskalerar Jesper sin åthutning, nu i en mer tydlig låtsas-ilska och med en skämtsamt överdriven auktoritär röst (120, 122).

Han beskriver sig själv och de andra ungdomarna med ett nedsättande begrepp – "dampbarn" – men vänder det till sin egen fördel (jmf. Price, 2005; Wästerfors, 2009b). Han lyckas med detta tysta Per, som också rättar sig efter Jespers uppsträckning. Personalen skrattar också åt Jespers retande, vilket signalerar en sorts accept. Jesper lyckas "vinna" över någon i en överordnad position.

Både Markus och Jesper använder en auktoritär personalröst på ett ironiskt sätt (jmf. Kotthoff, 2009) och lyckas därmed skapa omvända roller gentemot personalen under en kort stund. I praktiken är det svårt att särskilja disciplinär och rebellisk humor (Billig, 2005), vilket denna sekvens också exemplifierar: Jesper utmanar Per som är i en överordnad position (han tillrättavisar honom för att vilja åka hem när det är personalens jobba med de "dampbarn" som befinner sig på Stillbrook). Samtidigt blir tvetydigheten i den rebelliska humorn tydlig eftersom Jesper använder sig av en position ("dampbarn") som på samma gång är kraftfull och maktlös: kraftfull genom att befria honom från ansvar för sina handlingar, och maktlös för att den befäster den i sammanhanget avgörande positionen som avvikande. Det som upplevs som rebelliskt kan alltså på samma gång verka disciplinerande.

Sammanfattande diskussion

När det gäller användning av humor på anstalter har tidigare forskning huvudsakligen undersökt humor som ett sätt att hantera vardagen och svåra emotionella situationer – som intagen eller som personal (Crawley, 2004; Geer, 2002), eller som ett sätt att tillfälligt lämna de givna sociala positionerna på institutionen (Nielsen, 2011). I denna studie tycks humor däremot vara en av personalens viktigaste resurser när de ska förmå ungdomarna att frivilligt följa beteendenormer (Foucault, 1997). Personalen själva talar om vikten av humor i sitt arbete. Genom att exempelvis använda självironi (som i ex. 3) visar personalen hur man tar ett skämt, vilket är en viktig förmåga i vardagen på institutionen, i sociala sammanhang generellt – och kanske särskilt för pojkar/män.

Humor användes för att förhandla om och befästa hierarkier kopplade till institutionella positioner, ålder och kön. Skämtsekvenserna samkonstruerades ofta mellan personal och ungdomar. Ålderspositioneringar var särskilt explicita och vanligt förekommande och ofta handlar det om att personalen och ungdomarna på olika sätt överdriver åldersskillnaden dem emellan.

Tidigare forskning har också belyst humorns tvetydighet i sociala sammanhang (Bergson, 2008; Billig, 2005). Humor gör det till exempel möjligt för "offret" att svara

antingen seriöst eller icke-seriöst (Buttny, 2001). Vad som är humoristiskt eller inte avgörs i slutändan genom mottagarens och åhörarens respons, till exempel genom skratt eller leenden. Om ingen annan än skämtaren skrattar eller ler, är skämtet misslyckat (Buttny, 2001; Drew, 1987; Glenn, 1989; Sacks, 1992). Humor innebär också en möjlighet till kontroll och disciplinering, beroende på hur deltagarna responderar. Den som är utsatt kan välja att "spela med", till exempel genom att låta sig bäras som ett barn, eller skämta tillbaka.

Alla humorsekvenser måste också förstås mot bakgrund av den specifika institutionskontexten med sina auktoritära positioner och lokala makthierarkier. Ungdomarna har placerats på hemmet för att de anses vara problematiska och i behov av vård (jmf. Kivett & Warren, 2002; Wästerfors, 2009). Personalen, å andra sidan, representerar "normala vuxna", och befinner sig därmed i en dubbel maktposition – som vuxna (inte barn) och som personal (inte intagna) och båda positionerna innebär ett påverkansarbete där de unga ska omformas till vanliga unga män. Humor användes återkommande på Stillbrook som ett sätt att få ungdomarna att följa uppföranderegler och som ett sätt att hantera spänningen mellan styrning och att få ungdomarna att följa normer av egen vilja. Ett inneboende dilemma med användning av strikta regler och upprätthållande av regler genom bestraffning är att det kan producera ett önskvärt beteende, men personalen vet då inte om detta sker av fri vilja eller endast för att undvika bestraffning, uppnå en belöning, eller för att få lämna ungdomshemmet så snabbt som möjligt (jmf. Foucault, 1997). Med hjälp av humor kan personalen i stället förmedla till ungdomarna när de inte uppvisar ett önskvärt beteende, utan att explicit beordra dem eller använda sig av tvång eller bestraffning.

Kapitel 6: Avslutning: Behandlingsdilemman i tvångsvård av unga¹¹

Flera dilemman i tvångsvården av unga har synliggjorts i denna studie, och jag kommer inleda detta avslutande kapitel med att diskutera de två huvudsakliga dilemman som tycks ha stor betydelse i vardagslivet på ungdomshemmet. Det första: *dilemma om vård och kontroll*, kan förstås som inneboende i institutioner som hanterar tvångsvård, och det berör frågan om huruvida institutionerna utövar vård/behandling eller kontroll/bestrafning (se även Sallnäs, 2000; Levin, 1998; Överlien, 2004). Ett huvudsakligt dilemma inom den liberala formen av styrning på låsta institutioner är att dessa institutioner kan ses sträva mot att producera fria och ansvarstagande individer genom att bjuda in dem att omkonstruera sig själva, men i en miljö där individen i praktiken har väldigt lite frihet att faktiskt utöva det önskvärda ansvarstagandet (se även Cox, 2011). Inom denna typ av styrningsrationalitet uppmuntras individer att arbeta på sina själv för att skapa sig själva som fria subjekt snarare än som konformister (Rose, 1999, 2000). Till skillnad mot inom en disciplinär styrningsrationalitet, är målet alltså personlig autonomi, snarare än undergivenhet till auktoriteter. Men samtidigt som detta mål finns, utövar institutioner som ungdomshem också en strikt kontroll av de intagna, och, som på Stillbrook, används väldigt specifika och detaljerade regler för beteenden/uppförande genom teckenekonomin, vilket också är ett system som kan ses bestå av en serie av mikrobestrafningar till de som inte följer reglerna. Detta andra dilemma: *tvång kontra frihet*, innefattar alltså produktionen av fria subjekt (ungdomarna) som betar sig i linje med ett stort antal väldigt specifika/detaljerade beteenderegler, men inte för att det står i reglerna att de ska bete sig på ett visst sätt, utan för att de själva anser att detta är korrekt sätt att bete sig på och därför frivilligt väljer att bete sig så.

På detta sätt konstruerar institutionella diskurser subjektspositioner som kan upptas eller göras motstånd emot i interaktion. I korthet: inom en behandlingsdiskurs förstås de som är intagna på ungdomshemmet som några som är i behov av hjälp och vård, och personalen som några som kan tillhandahålla den hjälpen/vården. Och omvänt, inom en bestraffningsdiskurs förstås de som befinner sig på ungdomshemmet snarare som några som är skyldiga till brott och som därför bör bestraffas, och personalen som några som enbart utför det som systemet kräver av dem (systematisk bestraffning) och kontrollerar att de intagna inte rymmer eller bryter mot regler.

¹¹ Kapitlet bygger på Gradin Franzén (2014).

Ungdomarnas motstånd

I tidigare forskning har man funnit att trots den explicita maktobalansen på ungdomshem och andra tvångsvårdande (eller bestraffande) institutioner såsom fängelser, underordnar sig de intagna inte makten på något enkelt sätt, utan de ägnar sig snarare åt mer eller mindre uttryckliga former av motstånd (se t.ex. Bengtsson, 2012; Bosworth & Carrabine, 2001; Cesaroni & Alvi, 2010; Fox, 1999; Ugelvik, 2012). Denna studie bekräftar de tidigare forskningsfynden, men bidrar också genom att belysa hur motstånd kan göras genom subjektspositionering. Delstudierna visar att de intagna ungdomarna använder flera resurser för att göra motstånd mot vården och mot subjektiviteter som konstrueras i ungdomshemsdiskursen, till exempel genom att göra motstånd emot positionen som någon i behov av hjälp, och i stället konstruera ungdomshemmet och dess praktiker som en form av bestraffning.

Paradoxalt nog, kan motstånd också göras genom att följa reglerna alltför bokstavigt. Den sociala kontexten på ungdomshemmet utgörs av ett stort antal komplexa regler och konsekvenser som hela tiden förändras i takt med att personalen förfinar, specificerar, utökar och drar ned på regler. De intagna ungdomarna blir väldigt skickliga på att förhålla sig till reglerna och lär sig att använda dem på ett strategiskt sätt till sin egen fördel, till exempel för att positionera sig själva som ansvarsfulla, eller det omvända, att positionera sig som "regelföljare," och, på ett sätt, som fogliga. Att vara foglig (eng. *docile*; Foucault, 1977) skulle kunna förstås som motsatsen till det självstyrande, ansvarstagande subjektet som aktivt tar sina egna beslut (men de rätta och ansvarsfulla besluten som ligger i linje med den styrande maktens mål), någon som bland annat ägnar sig åt självkritiskt tänkande (granskar sig själv och sina tankar kritiskt). Att följa regler kan bli problematiskt eftersom målet är att de intagna ungdomarna ska bete sig korrekt, inte i syfte att följa regler, utan för att det är moraliskt rätt beteende och gott i sig.

De intagna ungdomarna använde också humor som ett sätt att retas med, eller kritiserar personalen. Ett exempel är när Markus och Jesper gemensamt iscensätter en lekfull omkastning av positioner: de positionerar Per som en intagen ungdom när de frågar honom om hans önskemål för kvällen och kritiserar sedan hans skämtsamma klagomål om att han vill åka hem (kap. 5, ex. 4).

Den disciplinära personalen som en problematisk subjektsposition

Auktoriteter har en distinkt roll inom den liberala styrningsrationaliteten. Detta är av särskild relevans i totala institutioner som fängelser eller ungdomshem. Den liberala formen av styrning är knuten till auktoriteter i form av experter, till exempel läkare, psykologer och socialarbetare, vilka formar individers själv och beteenden genom användning av expertkunskaper (Rose, 1999). Psykologi har identifierats som en särskilt inflytelserik disciplin vad gäller formande av subjektiviteter (Brinkman, 2005; Hacking, 1995; Rose, 1998). De som är i auktoritetspositioner, som anses vara experter, är också

de som anses tala sanning (Mills, 2003, s. 58). Inom totala institutioner som psykiatrisk slutenvård, fängelser eller ungdomshem är skiljelinjen mellan experter och icke-experter – mellan de som anses kunna tala sanning och de vars åsikter kan ignoreras – extra tydlig (Goffman, 1961). Även om ungdomshemmet som institution är designat för att omkonstruera identiteterna hos de intagna unga, så är det i denna studie tydligt att det också innebär identitetsarbete från personalens sida. Både personalens och de ungas identiteter är ständigt under förhandling.

Vidare visar studien att de ideologiska dilemman (särskilt det rörande frihet kontra tvång) som är inneboende i ungdomshemsmiljön kan ses producera dilemmatiska och paradoxala subjektpositioner för personalen vad gäller att utöva auktoritet i praktiken. Samtidigt som den institutionella kontexten ger personalen på Stillbrook auktoritet och makt, försöker de uppreparande, på olika sätt, att tona ned eller komma undan tvångsutövande eller kontroll och, därmed, undvika en position som disciplinär. Detta är något som så klart är svårt i en tvångsvårdande miljö.

I personalens tal om teckenekonomi (TE), ett disciplinärt behandlingsprogram i den bemärkelse att det ställer upp strikta och detaljerade riktlinjer för korrekt uppförande hos de intagna ungdomarna, använde personalen ett antal retoriska resurser i sina försök att undvika att positionera sig själva som disciplinärer (kap. 3). Till exempel så drog personalen på "oskrivet-blad-metaforen", som konstruerar TE-systemet som transparent och objektivt. De använde också regler och siffror som externaliseringsredskap (Potter, 1996). Dessa interaktionella procedurer drar uppmärksamheten bort från talaren och döljer det faktum att talaren kan ha något att vinna eller förlora på det som sägs. Personalen använde också regler och siffror (i form av poäng i teckenekonomin) som resurser när de konstruerade det man inom diskursiv psykologi brukar kalla *out-there-ness*: konstruktion av det som sägs som objektiva fakta (Potter, 1996), och samtidigt positionerade de sig själva som några som enbart följer TE-reglerna som finns på institutionen, och undvek därmed en position som disciplinära med "bestraffningstänkande" (som beskrivet av personalen Britta i kap. 3).

Studien visar också hur personalen använder humor, särskilt disciplinär humor (Billig, 2005), som ett sätt att hantera de problematiska dilemman som uppstår för dem i deras arbete med tvångsvård. Denna typ av, ofta ironisk, humor kan förstås som ytterligare ett sätt för personalen att hantera de dilemman som uppstår i skärpunkten mellan liberal styrning och disciplinär kontroll, och relaterar till identitetsarbete där personalen kan undvika en position som disciplinär personal. Dels i användningen av humor och särskilt förlöjliganden/retande, där personalen kan få ungdomarna att uppföra sig på önskvärdt sätt utan att uttryckligen beordra dem att följa reglerna/normerna. Dels i (själv-)ironisk humor från personalens sida där personalen genom att till exempel iscensätta ett parodiskt, överdrivet auktoritärt personalbeteende, kan positionera sig själva som motsatsen till det de spelar upp – som någon som inte är disciplinär. Detta var också något som personal och ungdomar kunde enas kring, roas av och gemensamt skratta åt. Samtidigt är dessa typer av humoristiska sekvenser skickliga sätt att påminna om de institutionella positioner och den makthierarki som faktiskt existerar, och alltså om vem som faktiskt besitter makten.

Ålderspositioneringar

Ett av fynden i studien är att de unga männen på ungdomshemmet ofta positionerades, eller positionerade sig själva, som småpojkar – som barn. Detta kan tyckas paradoxalt på flera sätt, till exempel för att de är intagna på en institution där målet är att producera ansvarstagande unga vuxna som kan ta hand om sig själva i samhället. Men detta är också ett exempel på hur diskurser är produktiva i bemärkelsen att de konstruerar nya subjektpositioner – nya identiteter.

En aspekt av barnpositioneringen är också att den möjliggör praktiker som annars möjligtvis är ovanliga i dessa semi-kriminella unga mäns liv. Även om ungdomshemsmiljön ibland är ganska tuff på Stillbrook (t.ex. vad gäller att intagna kan tvingas till att följa regler med en överhängande risk för isolering som sista åtgärd), så finns det också en betydligt mjukare sida av miljön där barnpositionen möjliggör sådant som kramar och att mysa tillsammans på soffan framför tv:n. Under min vistelse på ungdomshemmet hände det att de intagna unga diskuterade droger eller brott, men det var än vanligare att de tittade på barnprogram tillsammans.

I de flesta västerländska samhällen är sociala kategorier relaterade till ålder och "mognad" mycket värdeladdade (jmf. Jenks, 2005). Det kan uppfattas som nedsättande att tilltala någon som äldre eller yngre än vad hen är. Att inte uppföra sig i enlighet med vad som socialt förväntas från en viss ålderskategori uppfattas problematiskt. En person som uppför sig antingen för barnsligt eller för moget kan förstås som oäkta (icke-autentisk), som om hen försöker uppta en position hen inte är berättigad till (detta ämne berörs delvis i dessa studier: Aronsson & Gottzén, 2011; Cromdal & Osvaldsson, 2012; Tholander, 2002; Tholander & Aronsson, 2002, 2003). Detta understryker även att ålder, precis som andra sociala kategorier såsom exempelvis kön, är genomsyrade av moral. Detta är också anledningen till att det kan anses komiskt när individer på ett markant sätt positionerar sig som mycket yngre eller äldre än de själva är (som exemplet visade i kap. 5).

Åldersrelaterade sociala kategorier är också maktfulla, och används av både personal och ungdomar i interaktion för att uppnå specifika mål. Personalen kan exempelvis positionera sig själva som äldre på ett ironiskt sätt, så som Britta gjorde (kap. 5, ex. 1 och 2) då hon positionerade sig som en äldre kvinna när hon lyfte upp och bar en av ungdomarna, Joel, som inte ville gå till sitt rum. Britta upptog alltså en position av en äldre modersgestalt snarare än en auktoritär personal som tvingar ungdomarna gå till sina rum. På detta sätt undvek hon en handling som annars hade kunnat framstå som hotfull eller aggressiv. Genom samma handling positionerar hon också Joel som ett litet barn som behöver bäras upp till sin säng för sin vilostund. Denna handling skapar en humoristisk och trevlig stämning och många i rummet skrattar, samtidigt som handlingen också för fram det underliggande budskapet – ungdomarna behöver gå till sina rum vid en viss tid och personalen är här för att se till att de följer reglerna.

Det är möjligt att frågor om ålder och mognad är av särskild betydelse för just ungdomar eftersom de befinner sig mitt emellan barndomen och vuxenlivet, och möjligtvis ännu mer för ungdomar i tvångsvård eftersom de ofta har blivit intagna på grund av att

de på något sätt brutit mot sociala uppförandenormer. Av den anledningen kan anklagelser om att de beter sig barnsligt upplevas särskilt kivaktiga i denna miljö (Cromdal & Osvaldsson, 2012). Både i denna studie och i annan forskning (Aronsson & Gottzén, 2011; Cromdal & Osvaldsson, 2012; Hepburn & Potter, 2011) har man funnit att barnpositioneringar – att positionera någon som yngre än vad hen är – kan användas som ett sätt att reta, tillrättavisa eller disciplinera barn och unga. I denna studie av social interaktion på Stillbrook, visade det sig också att barnpositioneringen kunde vara användbar och kraftfull för ungdomarna själva. Detta är ytterligare en paradoxal aspekt av barnpositionen eftersom "barnet" som social kategori ofta förstås som en maktlös position. Jenks skriver om detta:

[The] dominant modern discourse of childhood continues to mark out "the child" as innately innocent, confirming its cultural identity as a passive and unknowing dependent, and therefore as a member of a social group utterly disempowered – but for good, altruistic reasons (2005, s. 125).

Från ett diskursivt perspektiv kan "barnet" därför förstås som "naturligt underlägsen" de vuxna, eller i alla fall underlägsen på ett mindre problematiskt sätt än vad ungdomsbrottslingar är till personal i en tvångsvårdande institution. Att positionera sig själv som ett barn kan alltså göra det möjligt för ungdomarna på institutionen att undvika att uppträda på ansvarsfulla eller förväntade sätt eftersom det ingår i barnpositionen att barn är ovetandes, icke-självständiga och i behov av vuxenstöd och vägledning. Detta innebär också att de positionerar sig själva, personalen och ungdomshemmet inom en behandlingsdiskurs (behandling eller vård) snarare än en bestraffningsdiskurs.

I flera fall skapades barnpositioneringen av de unga intagna genom ett gemensamt och till synes icke-ironiskt positioneringsarbete mellan personalen och de unga. Detta fenomen kan alltså förstås i relation till den dilemmatiska ungdomshemsmiljön, och särskilt i relation till både vård-kontroll- och tvång-frihetsdilemman. Genom att omkonstruera de unga (semi-brottsliga) männen till små pojkar i behov av omvårdnad och vägledning från vuxna, kan dessa dilemman tillfälligt kringgå då de mer disciplinära handlingarna omkonstrueras till något som förstås som vuxna som socialiserar barn, snarare än till exempel, för att hårdra det, fångvaktare som utövar tvång/kontroll och disciplinering av brottslingar.

Likaledes, för ungdomarna själva, kan ett underordnande vara problematiskt eftersom ett mål med den liberala styrningsformen på institutionen är att de själva måste bevisa en "äkta vilja" att bete sig i enlighet med reglerna för uppförande, snarare än att bara följa reglerna för regelföljandets skull. För dem kan det icke-ironiska upptagandet av barnpositionen (den icke-ironiska barnpositioneringen) möjligtvis fungera som ett mindre problematiskt sätt att underordna sig själva. Till exempel Jesper, som i kapitel 4 anklagades för att inte ha följt reglerna för tv-spelande eller ha följt personalens instruktioner, underordnade sig genom att uppta en barnposition och lyckades samtidigt också undvika en position där han endast underkastade sig auktoriteten. Britta och Jesper kan ses gemensamt positionera sig själva och varandra på ett sätt som kringgick de mer

problematiska positionerna: olydig ungdomsbrottsling och disciplinär personal. Dessa typer av barnpositioneringar kan alltså förstås som en sorts gemensamt motstånd som både personalen och de intagna ungdomarna utövar tillsammans som ett sätt att kringgå ungdomshemmets dilemman.

Sammanfattningsvis: den totala institutionen har påverkan på alla inom dess väggar, och har disciplinära effekter inte bara på de intagnas, utan även personalens identiteter (Fox, 1999; Hicks, 2012). Detta synliggör möjligheten att även personal kan utöva motstånd som svar på den dilemmatiska diskursiva miljön. Jag menar att detta gemensamma motstånd kan ses vid tillfällen då (i) personal och unga gemensamt positionerar de unga som barn, och (ii) när de gemensamt skämtar ironiskt om ungdomshemmet och de hierarkiska positionerna de har.

Konstruerande av äkthet i tvångsvård

Frågor rörande äkthet kan förstås som ett centralt ämne som måste hanteras på ungdomshemmet. Frågor om huruvida de intagna unga verkligen har förändrats "på riktigt" eller om de bara "låtsas" förändras är avgörande för deras framtid på ungdomshemmet. Som vi såg i kapitel 4 är det också av stor betydelse huruvida de uppvisar att de följer reglerna på ungdomshemmet frivilligt eller inte.

Kathryn Fox (1999, 2001) har funnit och diskuterat något relaterat i sin studie av intagna vuxna män i KBT-behandling på anstalt. Hon belyser dilemmatiska aspekter av fängelsediskursen och de intagnas subjektiviteter. Den intagnas "jag är på samma gång rationell och kapabel till förändring, men också ett jag som i grunden är kognitivt förvrängt och på vissa sätt medfött kriminellt" (Fox, 2001, s. 177; min översättning). Personalen på anstalten förväntade sig att de intagna skulle göra motstånd mot behandlingen i början: om det inte fanns något motstånd över huvud taget, eller om de intagna antog behandlingsdiskursen alltför entusiastiskt, blev personalen misstänksamma och tvivlade på att de intagnas själv-förändring (eng. *self-change*) var autentisk (Fox, 1999; se också Crewe, 2011; Lacombe, 2008 för liknande fynd). I min mening framstår det som att den intagne, för att lyckas konstruera sig som äkta i sitt förändringsarbete i behandlingen, måste dra på paradoxala aspekter av sin institutionella identitet som intagen. Att uppnå autenticitet är alltså något som förhandlas fram i interaktion. Och utöver detta, som har exemplifierats i denna studie, innefattar det ofta paradoxala kombinationer av subjektspositioneringar.

I likhet med hur personalen i Fox (1999) studie förväntade sig att de intagna skulle uppvisa ett ambivalent förhållningssätt till behandlingen genom att både uppvisa motstånd (positionera sig som kriminella) och delta i behandlingen (anta KBT-diskursen och positionera sig som ansvarstagande, självstyrande individer), kunde personalen och de intagna på Stillbrook ses utföra ett sorts balanserande av identitetspositioner för att kunna positionera sig som autentiska. I kapitel 4, till exempel, synliggjordes hur de intagna ungdomarna ibland växlade mellan olika (och i viss mån motsatta) positioner (Markus: motstånd mot systemet vs. barnpositionering; Jesper: barnpositionering vs.

ansvarstagande ung man). Deltagarna kan alltså ses dra på paradoxala, eller dilemmatiska subjektpositioner i sitt konstruerande av autentiska, trovärdiga jag, vilket understryker hur paradoxala positioner bidrar med resurser för deltagare i interaktion.

Avslutande kommentar

I denna rapport granskas interaktion mellan personal och ungdomar på ett av SiS särskilda ungdomshem, en miljö som präglas av ideologiska dilemman och där dessa dilemman kan ha en stor inverkan på de intagna ungdomarna. Jag har utgått från ett diskursivt och interaktionistiskt perspektiv på identitet, och har argumenterat för att frågor rörande moral och normalitet är väsentliga aspekter av identitet, och är av särskilt hög relevans i denna typ av tvångsvårdande institution där behandlingsperioden inte är tidsbestämd. De intagna unga har på något sätt brutit mot samhällliga normer och det är mycket som står på spel för dessa unga vilkas tid på ungdomshemmet inte avgörs av ett tidsbestämt straff utan, till syvende och sist, av när de har bevisat sig vara färdigbehandlade eller tillräckligt rehabiliterade för att slussas vidare till en öppnare institution eller direkt tillbaka till samhället. På Stillbrook framstår det som att ett viktigt mål för att ungdomarna ska anses vara färdigbehandlade är att de kan styra sig själva. Att uppföra sig i enlighet med normerna inom institutionens väggar kan alltså förstås vara av högsta vikt för de intagna ungdomarna, och, genom att uppvisa ett önskvärt beteende kan ungdomarna förhoppningsvis också övertyga personalen om att de har förändrats "på djupet" och att de också kommer att bete sig önskvärt även utanför institutionen.

Ungdomshem utgör en arena som till stor del är isolerad från resten av samhället. Genom att i detalj granska ungdomshemspraktiken och interaktionen mellan personal och ungdomar kan studier som denna därmed bidra till att upptäcka och synliggöra några av de språkliga resurser som både personal och ungdomar använder sig av i sina vardagsliv på institutionen. Ett viktigt argument från detta forskningsperspektiv är att vård inte kan förstås som att den endast består av behandlingsprogram och manualer utan att vård blir till i praktiken genom språk och, mer specifikt, i den intrikata interaktionen mellan personal och ungdomar. Rapporten har försökt synliggöra att behandling i praktiken till stor del handlar om att få den ena parten att säga rätt saker. Det handlar alltså i grunden i stor utsträckning om retorik.

I rapporten har jag också argumenterat för att en studie av behandlingspraktiker och identitet i en total institution kan dra nytta av en kombination av ett foucauldianskt perspektiv på diskurs, makt och subjektivitet och en mer Goffman-inspirerad, etnografisk metod där fokus ligger på en studie av situerat identitetsarbete och deltagarnas egna tolkningar av vad som pågår. Genom en etnografisk djupdykning i behandlingskulturen och en detaljerad analys av interaktion, har jag undersökt subjektivitet-, makt- och motstånd-i-interaktion. I de olika kapitlen synliggörs hur subjektpositioner inte bara produceras i diskursen, utan också hur de kan användas som resurser av deltagare i vardagsinteraktion. Detta perspektiv betonar alltså både hur diskursen konstruerar

vad som kan talas om och på vilka sätt, och hur subjektspositioner är situerade och samkonstruerade. Till exempel, när en intagen ungdom positionerar sig själv som pojke, positionerar detta samtidigt personalen som vuxen/extraförälder (snarare än auktoritär personal).

Jag vill avsluta med en kort kommentar om användningen av regler i denna typ av institutionsvård. I mötet med personal på ungdomshem, andra forskare som har studerat ungdomshem och i läsning av andra studier av ungdomshem, framstår användning av strukturerade regler (ofta i form av teckenekonomi) vara vanligt förekommande och som något som engagerar både personal och intagna ungdomar i hög grad. Ofta finns det en idé om att personal ska uppnå ökad kontroll genom fler och tydliga regler, samt att reglerna ska fungera som ett stöd för personalgruppen att agera enhetligt och att våga eller orka korrigera ungdomar när de inte beter sig på önskvärt sätt (jmf. Wästerfors, 2009a). Vid första anblick skulle man kunna tro att det är just reglerna i teckenekonomin som huvudsakligen är styrande på Stillbrook. Reglerna är många och de täcker alla dygnets timmar och en stor del av individens dagliga beteenden och göromål. Men vid en närmare granskning och med hjälp av ett diskursivt och interaktionistiskt perspektiv i denna studie synliggörs att det är mycket mer som sker. Reglerna i sig finns där och är hela tiden en del av kontexten. Men i den mån de benämns och drivs igenom eller inte är tätt sammankopplat till både personalens och ungdomarnas identitetsarbete. På grund av det överhängande målet att institutionen ska skapa fria, självstyrande individer som vill bete sig på ett korrekt sätt av rätt anledning, blir det omöjligt för personalen att konsekvent uppta en position som en auktoritär personal som endast driver igenom regelföljning med tvång. Det är också tydligt att det inte enbart är regelföljning från elevernas sida som eftersträvas, även om mängden av regler skulle kunna skapa en illusion av att så är fallet. Exemplet i kapitel 4 då Markus följer instruktionerna alltför snävt om hur rummet ska städas visar exempelvis på detta, liksom exemplet från rapportens inledande kapitel om pojken som beskrevs som institutionsskadad då han gjorde allt rätt men utan att ha förändrats på djupet.

Referenser

- Adelswärd, V. (1998). Moral dilemmas and moral rhetoric in interviews with conscientious objectors. *Research on Language & Social Interaction*, 31(3–4), 439–464.
- Andersson, K. (2007). To slap a 'kraxelhora': Violence as category-bound activity in young men's talk. *Nordic Journal for Masculinity Studies*, 2(2), 144–162.
- Andersson, K. (2008). *Talking violence, constructing identity: Young men in institutional care* (Doktorsavhandling). Tema. Linköping University.
- Antaki, C. (2013). Recipient-side test questions. *Discourse Studies*, 15(1), 3–18.
- Antaki, C., & Kent, A. (2012). Telling people what to do (and, sometimes, why): Contingency, entitlement and explanation in staff requests to adults with intellectual impairments. *Journal of Pragmatics*, 44, 876–889.
- Antaki, C. & Widdicombe, S. (1998). *Identities in talk*. London: Sage.
- Aronsson, K. (1998). Identity-in-interaction and social choreography. *Research on Language and Social Interaction*, 31(1), 75–89.
- Aronsson, K., & Gottzén, L. (2011). Generational positions at a family dinner: Food morality and social order. *Language in Society*, 40(4), 405–426.
- Barnombudsmannen. (2010). *I'm sorry: röster från särskilda ungdomshem*. Norra Skåne Offset.
- Bengtsson, T. (2012). Boredom and action: Experiences from youth confinement. *Journal of Contemporary Ethnography*, 41(5), 526–553.
- Benwell, B., & Stokoe, E. (2006). *Discourse and identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bergson, H. (2008). *Laughter: An essay on the meaning of the comic*. Rockville, MD: Wildside Press.
- Billig, M. (1991). *Ideology and opinions: Studies in rhetorical psychology*. London: Sage.
- Billig, M. (1999). Whose terms? Whose ordinaryness? Rhetoric and ideology in Conversation Analysis. *Discourse & Society*, 10, 543–558.
- Billig, M. (2005). *Laughter and ridicule: Towards a social critique of humour*. London: Sage.
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D., & Radley, A. (1988). *Ideological dilemmas – A social psychology of everyday thinking*, London: Sage.
- Bosworth, M., & Carrabine, E. (2001). Reassessing resistance race, gender and sexuality in prison. *Punishment & Society*, 3(4), 501–515.
- Boxer, D., & Cortés-Conde, F. (1997). From bonding to biting: Conversational joking and identity display. *Journal of Pragmatics*, 27, 275–294.

- Brinkmann, S. (2005). Human kinds and looping effects in psychology: Foucauldian and hermeneutic perspectives. *Theory & Psychology, 15*(6), 769–791.
- Bucholtz, M. (2000). The politics of transcription. *Journal of Pragmatics, 32*, 1439–1465.
- Buckholdt, D. R., & Gubrium, J. F. (1979). *Caretakers: Treating emotionally disturbed children*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Buttny, R. (1993). *Social Accountability in communication*. London: Sage.
- Buttny, R. (2001). Therapeutic humor in retelling the clients' tellings. *Text, 21*(3), 303–326.
- Cesaroni, C., & Alvi, S. (2010). Masculinity and resistance in adolescent carceral settings. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, 52*(3), 303–320.
- Cox, A. (2011). Doing the programme or doing me? The pains of youth imprisonment. *Punishment & Society, 13*(5), 592–610.
- Crawford, M. (2003). Gender and humor in social context. *Journal of Pragmatics, 35*, 1413–1430.
- Crawley, E. M. (2004). Emotion and performance: Prison officers and the presentation of self in prisons. *Punishment & Society, 6*, 411–427.
- Crewe, B. (2007). Power, adaptation and resistance in a late-modern men's prison. *British Journal of Criminology, 47*(2), 256–275.
- Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society, 13*(5), 509–529.
- Cromdal, J., & Osvaldsson, K. (2012). Working towards trouble: Some categorical resources for accomplishing disputes in a correctional youth facility. I: S. Danby & M. Theobald (Red.), *Disputes in everyday life: Social and moral orders of children and young people* (ss. 141–163). Cambridge, MA: Emerald.
- Davies, B., & Harré, R. (1990). Positioning: the discursive production of selves. *Journal of the Theory of Social Behavior, 20*(1), 43–63.
- Dahlstedt, M., Fejes, A., & Schönning, E. (2011). The will to (de)liberate: Shaping governable citizens through cognitive behavioural programmes in school. *Journal of education policy, 26*(3), 399–414.
- Drew, P. (1987). Po-faced receipts of teases. *Linguistics, 25*, 219–253.
- Duranti, A. (1997). *Linguistic anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duranti, A., Ochs, E., & Schieffelin, B. B. (2012). *The handbook of language socialization*. Malden: Blackwell Publishing.
- Edley, N. (2001). Analysing masculinity: Interpretative repertoires, ideological dilemmas and subject positions. I: M. Wetherell, S. Taylor & S.J. Yates (Red.), *Discourse as data: A guide for analysis*. London: Sage in association with the Open University.
- Edwards, D. & Potter, J. (2001). Discursive Psychology. I: A. McHoul and M. Rapley (Red.), *How to analyze talk in institutional contexts* (ss. 12–24). London: Continuum.

- Emerson, R. M., & Messinger, S. L. (1977). The micro-politics of trouble. *Social Problems*, 25, 121–34.
- Evaldsson, A. C. (2005a). Shifting moral stances: Morality and gender in same-sex and cross-sex game interaction. *Research on Language and Social Interaction*, 37(3), 331–363.
- Evaldsson, A. C. (2005b). Staging insults and mobilizing categorizations in a multiethnic peer group. *Discourse & Society*, 16(6), 763–786.
- Forsberg, L. (2009). *Involved parenthood: Everyday lives of Swedish middle class families*. (Doktorsavhandling). Department of Child Studies, Linköping University.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality, Vol. 1: An introduction*. New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry*, 8, 777–95.
- Foucault, M. (1991). Governmentality. I: G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (Red.), *The Foucault effect: Studies in governmentality* (ss. 73–86). London: Harvester Wheatsheaf.
- Foucault, M. (1997). Technologies of the self. I: P. Rabinow (Red.), *Michel Foucault, The Essential Works 1: Ethics, subjectivity and truth* (ss. 223–252). Harmondsworth: Penguin Press.
- Fox, K. J. (1999). Changing violent minds: Discursive correction and resistance in the cognitive treatment of violent offenders in prison. *Social Problems*, 46(1), 88–103.
- Fox, K. J. (2001). Self-change and resistance in prison. I: J. F. Gubrium & J. A. Holstein (Red.), *Institutional selves: Troubled Identities in a Postmodern World* (ss. 176–92). New York and Oxford: Oxford University Press.
- Franzén, A., & Holmqvist, R. (2014b) From punishment to rewards? Treatment dilemmas at a youth detention home. *Punishment & Society*, 16(5), 542–559.
- Frosh, S., Phoenix, A., & Pattman, R. (2002). *Young masculinities understanding boys in contemporary society*. Basingstoke: Palgrave.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in ethnomethodology*. NJ: Englewood Cliffs.
- Garland, D. (1997). Governmentality and the problem of crime. *Theoretical Criminology*, 1(2), 173–215.
- Geer, K. (2002). Walking an emotional tightrope: Managing emotions in a women's prison. *Symbolic Interaction*, 25(1), 117–139.
- Glenn, P. (1989). Initiating shared laughter in multi-party conversations. *Western Journal of Speech Communication* 53, 127–149.
- Goodwin, C. (2000). Action and embodiment within situated interaction. *Journal of Pragmatics* 32, 1489–1522.
- Goodwin, C. (2007). Participation, stance and affect in the organization of activities. *Discourse & Society* 18(1), 53–73.

- Goodwin, M. H. (1990). *He-said-she-said: Talk as social organization among black children*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Garden City, NY: Anchor.
- Goldstein, A. P., Glick, B., & Gibbs, J. C. (1998). *Aggression replacement training: A comprehensive intervention for aggressive youth* (2nd ed.). Champaign, IL: Research Press.
- Gradin Franzén, A., & Aronsson, K. (2013). Teasing, laughing and disciplinary humor: Staff-youth interaction in detention home treatment. *Discourse Studies*, 15(2), 167–183.
- Gradin Franzén, A. (2014a). *Disciplining freedom: Treatment dilemmas and subjectivity at a detention home for young men*. (Doktorsavhandling). Institutionen för Beteendevetenskap och Lärande, Linköpings universitet.
- Gradin Franzén, A. (2015). Responsibilization and Discipline: Subject Positioning at a Youth Detention Home. *Journal of Contemporary Ethnography*, 44(3), 251–279.
- Gray, C. C., & Salole, A. T. (2006). The local culture of punishment: An ethnography of criminal justice worker discourse. *British Journal of Criminology*, 46(4), 661–679.
- Gray, P. (2009). The political economy of risk and the new governance of youth crime. *Punishment & Society*, 11(4), 443–458.
- Gubrium, J. F., & Holstein, J. A. (Red.), (2001). *Institutional selves: Troubled identities in a postmodern world*. New York: Oxford University Press.
- Hacking, I. (1995). The looping effect of human kinds. I: D. Sperber, D. Premack & A. J. Premack (Red.), *Causal cognition: A multidisciplinary debate* (ss. 351–383). Oxford: Clarendon.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (2007). *Ethnography: Principles in practice* (3d ed.). New York: Routledge.
- Hannah-Moffat, K. (2001). *Punishment in disguise: Penal governance and federal imprisonment of women in Canada*. Toronto: University of Toronto Press.
- Haugh, M., & Bousfield, D. (2012). Mock impoliteness, jocular mockery and jocular abuse in Australian and British English. *Journal of Pragmatics*, 44, 1099–1114.
- Heikkilä, M., & Sahlström, F. (2003). Om användning av videoinspelning i fältarbete. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 8(1–2), 24–41.
- Henriques, J., Hollway, W., Urwin, C., Venn, C., & Walkerdine, V. (1984). *Changing the subject: Psychology, social regulation and subjectivity*. London: Routledge.
- Hepburn, A. (2003). *An introduction to critical social psychology*. London: Sage.
- Hepburn, A., & Potter, J. (2011). Threats: Power, family mealtimes, and social influence. *British Journal of Social Psychology*, 50, 99–120.
- Hicks, A. M. (2012). Learning to watch out: Prison chaplains as risk managers. *Journal of Contemporary Ethnography*, 41(6), 636–667.

- Holmes, J. (2000). Politeness, power and provocation: How humour functions in the workplace. *Discourse Studies*, 2, 159–185.
- Holmes, J., & Marra, M. (2002). Having a laugh at work: How humour contributes to workplace culture. *Journal of Pragmatics*, 34, 1683–1710.
- Holmqvist, R., Hill, T., & Lang, A. (2009). Effects of aggression replacement training in young offender institutions. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53(1), 74–92.
- Holstein, J. A., & Gubrium, J. F. (2004). The active interview. I: D. Silverman (Red.), *Qualitative Research: Theory, Method and Practice* (ss. 140–161). London: Sage.
- Inderbitzin, M. (2007a). A look from the inside: Balancing custody and treatment in a juvenile maximum-security facility. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 51(3), 348–362.
- Inderbitzin, M. (2007b). Inside a maximum security juvenile training school: Institutional attempts to redefine the American dream and ‘normalize’ incarcerated youth. *Punishment & Society*, 9(3), 235–251.
- Jefferson, G. (2004). Glossary of transcript symbols with an introduction. I: G. H. Lerner (Red.), *Conversation analysis: Studies from the first generation* (ss. 13–31). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Jenks, C. (2005). *Childhood* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Jonsson, R. (2007). *Blatte betyder kompis: Om maskulinitet och språkanvändning i en högstadieskola*. Stockholm: Ordfront Förlag.
- Kazdin, A. E. (1978). *History of behavior modification: Experimental foundations of contemporary research*. Baltimore, MD: University Park Press.
- Kazdin, A. E. (1982). The token economy: A decade later. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 15, 431–445.
- Kemshall, H. (2002). Effective practice in probation: An example of ‘advanced liberal’ responsabilisation? *The Howard Journal of Criminal Justice*, 41(1), 41–58.
- Kivett, D. D., & Warren, C. A. B. (2002). Social control in a group home for delinquent boys. *Journal of Contemporary Ethnography*, 31, 3–32.
- Koshik, I. (2002). Designedly incomplete utterances: A pedagogical practice for eliciting knowledge displays in error correction sequences. *Research on Language and Social Interaction*, 3(5), 277–309.
- Kotthoff, H. (2009). An interactional approach to irony development. I: N. R. Norrick & D. Chiaro (Red.), *Humor in interaction* (ss. 49–77). Amsterdam: John Benjamins.
- Lacombe, D. (2008). Consumed with sex: The treatment of sex offenders in risk society. *British Journal of Criminology*, 48(1), 55–74.
- Lag [1990:52] med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU.
- Lag [1998:641] om verkställighet av sluten ungdomsvård, LSU.

- Laanemets, L., & Kristiansen, A. (2008). Kön och behandling inom tvångsvård. *En studie av hur vården organiseras med avseende på genus* (Statens institutionsstyrelse, forskningsrapport nr. 1, 2008). Stockholm: Edita.
- Levin, C. (1998). *Uppfostringsanstalten. Om tvång i föräldrars ställe*. (Doktorsavhandling). Lund: Arkiv.
- Liebling, A. (2000). Prison officers, policing, and the use of discretion. *Theoretical Criminology*, 4, 333–357.
- Liebling, A. (2008). Incentives and earned privileges revisited: Fairness, discretion, and the quality of prison life. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 9, 25–41.
- Messerschmidt, J. (1993). *Masculinities and Crime: Critique and reconceptualization*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Milani, M.T., & Jonsson, R. (2011). Incomprehensible language? Language, ethnicity and heterosexual masculinity in a Swedish school. *Gender and Language*, 5, 239–236.
- Miller, G. (1994). Toward ethnographies of institutional discourse: Proposal and suggestions. *Journal of Contemporary Ethnography*, 23(3), 280–306.
- Miller, G., & Fox, K. (2004). Building bridges: The possibilities of analytic dialogue between ethnography, CA and Foucault. I: D. Silverman (Red.), *Qualitative Research: Theory, Method and Practice* (ss. 33–55). London: Sage.
- Mills, S. (2003). *Michel Foucault*. London: Routledge.
- Muncie, J. (2006). Governing young people: Coherence and contradiction in contemporary youth justice. *Critical Social Policy*, 26(4), 770–793.
- Nielsen, M. M. (2011). On humour in prison. *European Journal of Criminology*, 8, 500–514.
- Norricks, N.R. (2003). Issues in conversational joking. *Journal of Pragmatics*, 35, 1333–1359.
- Nylander, P. Å., Lindberg, O., & Bruhn, A. (2011). Emotional labour and emotional strain among Swedish prison officers. *European Journal of Criminology*, 8(6), 469–483.
- Ochs, E. (1979). Transcription as theory. I: E. Ochs & B. Schieffelin (Red.), *Developmental pragmatics* (ss. 43–72). New York, NY: Academic Press.
- Osvaldsson, K. (2004). On laughter and disagreement in multiparty assessment talk. *Text*, 24(4), 517–545.
- Peräkylä, A. (1997). Reliability and validity. I: D. Silverman (Red.), *Qualitative Research. Theory, Method and Practice* (ss. 201–220). London: Sage.
- Peräkylä, A. (2004). Reliability and validity in research based on naturally occurring social interaction. I: D. Silverman (Red.), *Qualitative Research: Theory, Method and Practice* (ss. 201–220). London: Sage.
- Petersson, K. (2003). *Fängelset och den liberala fantasin. En studie om rekonstruktionen av det moraliska subjektet inom svensk kriminalvård* (Kriminalvårdsstyrelsens rapportserie, No 10, 2003). Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.

- Phoenix, A., Frosh, S., & Pattman, R. (2003). Producing contradictory masculine subject positions: Narratives of threat, homophobia and bullying in 11–14 year old boys. *Journal of Social Issues* 59(1), 179–195.
- Phoenix, J., & Kelly, L. (2013). ‘You have to do it for yourself’: Responsibilization in youth justice and young people’s situated knowledge of youth practice. *British Journal of Criminology*, 53, 419–437.
- Pink, S. (2001). *Doing visual ethnography: Images, media and representation in research*. London: Sage.
- Potter, J. (1996). *Representing reality: Discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage.
- Price, P. C. (2005). *Social control at opportunity boys’ home: How staff control juvenile residents*. Lanham: University Press of America.
- Rose, N. (1998). *Inventing our selves: Psychology, power, and personhood*. New York, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N. (1999). *Powers of freedom: Reframing political thought*. New York, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N. (2000). Government and control. *British Journal of Criminology*, 40, 321–339.
- Sacks, H. (1992). *Lectures on conversation* (Vols. I and II). Oxford: Basil Blackwell.
- Sallnäs, M. (2000). *Barnavårdens Institutioner: Framväxt, ideologi och struktur*. (Doktorsavhandling). Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Schnurr, S., & Holmes, J. (2009). Using humor to do masculinity at work. I: N. R. Norrick & D. Chiaro (Red.), *Humor in interaction* (ss. 119–142). Amsterdam: John Benjamins.
- Schegloff, E. A. (1997). Whose text? Whose context? *Discourse & Society*, 8, 165–187.
- Schwab, M. A. (2008). *Does graduation from a token economy predict long-term outcomes of a residential treatment program?* (Doktorsavhandling). The State University of New Jersey.
- Silow Kallenberg, K. (2016). *Gränsland: Svensk ungdomsvård mellan vård och straff*. (Doktorsavhandling). Stockholm: Elanders.
- Silverman, D. (2006). *Interpreting qualitative data*. London: Sage.
- Socialstyrelsen. (2012). *Teckenekonomi för barn och unga på hem för vård eller boende: En systematisk översikt samt juridiska aspekter på utförande*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialtjänstlagen [SoL: 2001:453]*.
- Spiegler, M. D., & Guevermont, D. C. (2003). *Contemporary behavior therapy* (4th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Statens institutionsstyrelse. (2011). *Teckenekonomi inom SiS*. Nedladdad från: <http://www.stat-inst.se/om-sis/verksamhet/vard-av-unga-lvu/metoder-inom-var-d-och-behandling/teckenekonomi-inom-sis/>

- Taylor, S. (2001). Locating and conducting discourse analytic research. I: M. Wetherell, S. Taylor & S. J. Yates (Red.), *Discourse as data: A guide for analysis* (ss. 5–48). London: Sage.
- Tholander, M. (2002). Cross-gender teasing as a socializing practice. *Discourse Processes*, 34(3), 311–338.
- Tholander, M., & Aronsson, K. (2002). Teasing as serious business: Collaborative staging and response work. *Text*, 22, 559–595.
- Tholander, M., & Aronsson, K. (2003). Doing subteaching in school group work: Positionings, resistance and participation frameworks. *Language and Education*, 17(3), 208–234.
- Ugelvik, T. (2012). Prisoners and their victims: Techniques of neutralization, techniques of the self. *Ethnography*, 13(3), 259–277.
- Vine, B., Kelly, S., Marra, M., & Holmes, J. (2009). Boundary-marking humor: Institutional, gender and ethnic demarcation in the workplace. I: N. R. Norrick & D. Chiaro (Red.), *Humor in interaction* (ss. 119–142). Amsterdam: John Benjamins.
- Wästerfors, D. (2009a). *Konflikthantering i ungdomsvård ur ett sociologiskt perspektiv* (Statens institutionsstyrelse, forskningsrapport nr. 3, 2009). Stockholm: Edita.
- Wästerfors, D. (2009b). Trouble-makers and interactionism: Reconsidering quarrels in institutions for juvenile delinquents. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 10, 18–36.
- Wästerfors, D. (2011). Disputes and going concerns in an institution for ‘troublesome’ boys. *Journal of Contemporary Ethnography*, 40(1), 39–70.
- Watts, J. (2007). Can’t take a joke? Humour as resistance, refuge and exclusion in a highly gendered workplace. *Feminism & Psychology*, 17, 259–266.
- Wetherell, M. (1998). Positioning and interpretative repertoires: conversation analysis and post-structuralism in dialogue, *Discourse and Society*, 9(3), 387–412.
- Wetherell, M. (2001). Themes in discourse research: the Case of Diana. I: M. Wetherell, S. Taylor & S. J. Yates (Red.), *Discourse theory and practice: A reader*, (ss. 14–28). London: Sage.
- Wetherell, M. (2007). A step too far: Discursive psychology, linguistic ethnography and questions of identity. *Journal of Sociolinguistics*, 11(5), 661–681.
- Wetherell, M., & Potter, J. (1992). *Mapping the language of racism: Discourse and the legitimization of exploitation*. New York: Columbia University Press.
- Åkerström, M. (2006). Doing ambivalence: Embracing policy innovation – At arm’s length. *Social Problems*, 53(1), 57–74.
- Överlien, C. (2004). *Girls on the verge of exploding? Voices on sexual abuse, agency and sexuality at a youth detention home*. (Doktorsavhandling). The Department of Child Studies, Linköping University.

Appendix

Transkriptionssymboler

o::rd	(kolon) Utdraget ljud.
[ord]	(hakparentes) Samtidigt eller överlappande tal.
(.)	(punkt i parentes) Mikropaus, kortare än 0,5 sekunder.
(2)	(nummer inom parentes) Längd på paus i sekunder.
(xxx)	(x inom parentes) Ohörbart tal.
(ord)	(ord inom parentes) Osäker transkription.
°ord°	(gradtecken) Tyst tal.
ORD	(versaler) Högljutt tal.
((ord))	(dubbelparentes) Beskrivning av extra information.
<u>ord</u>	(understruket) Betonat ord.
hehe	Skratt.
o(h)rd	(h inom parentes) Skratt insprängt i tal.
-	(bindestreck) Abrupt avbrott i talflöde.
"ord"	(citationstecken) Rapporterat tal.
=	(likhetstecken) Yttranden som är tätt sammanlänkade.

Författarpresentation

Anna Franzén är doktor i psykologi och postdoktor vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Hennes forskning handlar främst om unga män, våld och kriminalitet, med fokus på identitetsfrågor och manualiserade påverkansprogram, i interaktion. Hon disputerade 2014 med avhandlingen *Disciplining Freedom: Treatment dilemmas and subjectivity at a detention home for young men*.

Rapporten *Behandlingsdilemman och identitet på ett särskilt ungdomshem för unga män* ger inblick i samspelet mellan unga pojkar och personal på ett särskilt ungdomshem. Ramen präglas av en stark maktobalans som båda parter försöker förhålla sig till och emellanåt distansera sig från. Rapporten visar att det inte bara är ungdomarna som bjuder motstånd på olika sätt – vilket är förväntat – utan personalen försöker också hitta sätt att underkommunicera sin auktoritetsposition. Rapporten skildrar hur personalen och ungdomarna bland annat använder sig av humor för att komma runt svårigheterna och göra det dagliga samspelet smidigare.

Med bland annat teckenekonomi som exempel ger Anna Franzéns arbete en värdefull inblick i de dilemman behandlingsarbetet kan innebära för personalen och vilka uttryck detta kan ta sig i vardagliga situationer på ungdomshemmet. Vi får även en fördjupad bild av hur ungdomarna väljer att förhålla sig till de förväntningar som ställs på dem och vilka roller de antar och inte antar. Här tydliggörs också språkets betydelse – hur vi väljer att benämna varandra får konsekvenser.

Studien baseras på ett etnografiskt fältarbete och materialet består framför allt av videospelningar och intervjuer.

ISBN 978-91-87053-44-3